БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеН

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1971 чыл. НОЯБРЬ 16 ВТОРНИК № 273 (8733).

Өртээ 2 көп.

СЭКП ТК-ГА УЖУРАЖЫЫШКЫН

Чилиниң КП ТК-ныҢ Политиктиг комиссиязының кежигүннери О. Мильяс биле Х. Кадемартори составтыг Чилиниң Коммунистиг партиязының ОктябрьныҢ социалистиг Улуг революциязының 54 чыл оюнуҢ байырлалынга киржири-биле Москвада келгеН төлөөлери-биле ужуражыышкын ноябрь 13-те СЭКП ТК-га болган.

Ужуражыышкынга СЭКП-ниҢ талазындан СЭКП ТК-ныҢ Чиңгине секретары Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ныҢ секретары А. П. Кириленко, СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ныҢ секретары М. А. Суслов, СЭКП ТК-ныҢ секретары Б. Н. Пономарев киришкеН.

Беседа үеэинде ЧилиниҢ Коммунистиг партиязының төлөөлери президент С. Альеңде баштаан чазактың Улусчу чаңгыс эн коалициязының программазын боттандырар талазы-биле ажыл-чорудулгазының дугайын, революционнуг чаартыкталар дээш чили улустуҢ демиселиниҢ дугайын чугаалаан.

Оон Л. И. Брежнев СЭКП-ниҢ XXIV съездиниҢ айытканы, коммунистиг тургузуушкунуҢ планнарының күүселдезиниҢ чоруп турар дугайын ЧилиниҢ Компартиязының төлөөлеринге дыңнадып, тайбыңны болган улустарның айыл чок чоруун быжыглаарының, национал хамаарышпас чорук дээш, империализмге удур демисежин турар күштерни деткиринниҢ политиказын СЭКП моон соңгаар-даа чайгылыг чок чорудар дээрзин демдеглээн.

ЧүректиҢ ханыызындан, эшхуузунуҢ байдалынга эрткен ужуражыышкын үеэинде Совет ЭвилелиниҢ Коммунистиг партиязының болган ЧилиниҢ Коммунистиг партиязының аразында харылаалары калбартыр дугайында санал-оналдарның солчулгазы болган. ЧилиниҢ КП-ныҢ төлөөлери ЧилиниҢ Компартиязының үндезилеттингеН хүнүнден боор 50 чыл оюнуҢ байырлалынче СЭКП-ниҢ төлөөлерин чорудар дугайында чалалганы СЭКП ТК-га дамчыткан.

КОЛЛЕКТИВКЕ КИЖИЗИДИЛГЕ

Күш-ажылчы коллектив совет кижиге төрээн өг-бүлеан, ийнги бажыңы ышкаш болгай. БистиҢ социалистиг ниитилелиште ажыл-ишчи кижи бүрүзү бодун заводтуң, колхозтуң, институттуң, албан черинiҢ эзи кылдыр санаар долу эргелиг. Ол бодал коллективтиҢ херектеринге хандамырындан холбаалыг болган ол ажылхеректер дээш харыысалгадан эш-хуузунуҢ ёзулуг харылаалары, хүн бүрүнүҢ ажылынга күжениишкиннериҢ ниити чоруу тыптып келир.

Коллективизм — коммунистиг мөзү-дүр, ол мөзү совет амыдыралдың бүгү тургузуу-биле бадыткаттынып тургустунар. Ждановтуң «Азовсталь» заводунуҢ ажылчыннарынга СЭКП-ниҢ XXIV съездиниҢ бүдүүзүнде ымдыг айтырыгны салган: «Сеңи беш чыл планыңны чылдары силерге чүүү-биле турасказалдыгыл, келир үеже чүү алган чоруптар силер?» Бүдүрүлгеде техниктиг дешпилгениҢ, чогаадыкчы тывыышкынның өөрүшкүзүнүҢ, Төрээн чурттуҢ байлактарын көвүдедир деп чүткүлүүҢ дугайын кан эвилдиракчилери чоргаарланыышкын-биле чугаалап турганнар. Ынчангаш бүгү коллективке дыка улуг кылдыр бодаттынар болуушкуннарны ажылчыннар боттарынга база онза турааскалдыг кылдыр санаа турары кайгамчык чаагай болган. Чаа беш чылдың онаалгаларын чедиишкиниг күүседир дээш ажылчыннар чарыштыг калбартыныаан, заводтуң алдарлыг чаңчылдарын, дем каткан шалыпчы күш-ажылдың байлак дуржулгазын ажыглаар деп шиитпирлээн. Ол-даа болган бистиҢ шиниг чоруувусту оске-даа хөй-хөй фактыларында боттарыныҢ ниитилел хүлээлгезин совет кижилериҢ ханы билири, чаа делегейниҢ тургузакчыларының угаан-бодал болган моральдыг бүдүжү сиңиккен.

Күш-ажылчы коллектив социалистиг ниитилелдиҢ үндезин чери болур деп, партияның XXIV съездизинге СЭКП ТК-ныҢ Отчёт илеткелинде онзалап демдеглээн. Ажылчы чонуҢ чаа, социалистиг ыныарбүдүштери аңаа тургустунуҢ, найыралдың болган эш-ёзузу-биле билчириниҢ харылаалары боттаныр. Коллектив кижи бүрүзү дээш харылаар, а кижи бүрүзү бодунуҢ эдилээнде коллектив мурнунга харыысалгалыг.

Ол харыысалгалың хемчээли канчыг улуг. Ажылды медерелдиг болган ак сеткилдиг коор чорукту, хөй-ниитичи бедик идепкейлиг болган принципиалдыг болурун болган четчестерни эптеш чок коор чорукту, улегерлиг аажы-чаңныг болурун, бодунуҢ бүгү кежигүннериндан коллектив петеп турар. Миллион-миллион совет кижилер боттарыныҢ аажок хөй пуруузунда шак ындыг ыныарлардыг. Оларның эрге-ажыктары ниитилелдиҢ эрге-ажыктары-биле бүрүн дүгжүп турар. Ынчангаш буржуаз пропаганданың коллективизм принципи кижини ээ-харыысалга чокталдырып, ону базын турар деп бүзүредир дээр чүвени хей чүве-дир. КижиниҢ бүгү талазы-биле чечектелиринге, арга-мергежилдерин клередиринге, инициативазын хөгжүдеринге болгаш кижи бүрүзүнүҢ угаан-бодалын байлакшыдарынга идиг бөөр шак ындыг моральдыг байдалды коллектив тургузуп турарын амыдырал, практика херечилеп турар.

«Коллективке четтирдим!» деп, кижиниҢ арыг үрээнден келир шак ол өөстерни үргүлүү дыңнап болур. Шак ындыг өөстерни мергежилдиҢ чажыт үүлдерин эптериниҢ дузазы-биле чедип алгаа аныяк ажылчын-даа, чогаадыкчы дилеп тывыышкыннары ниити деткимчениҢ ачызында үнелиг ажыдыышкын болу берген эртемдеН кижи-даа чугаалап турар. Ол өөстерни чазак шаңналы-биле демдеглеттирген кижи-даа чугаалап турар, чүте дээрге ол шаңналды бодунуҢ төрөөн коллективиниҢ ачы-хавыяаларын база хүлээн көргени кылдыр ооц санап турары ол-дур. Ортаа Уралдың чее эзилдирер заводунуҢ улуг мастери В. БольшухининиҢ чүүлүн чоокта чаа «Правдага» парлаан. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, СССР-ниҢ Дээди СовединиҢ ПрезидиумунуҢ кежигүнү ол кижи бодунуҢ чедишкиннерин, бүдүрүлгечи болган хөй-ниитичи ажылчорудулгазын заводундан дашкаар кылдыр көрүп шыдавазын илереткен, чүге дээрге күш-ажылчы улуг орукту ол аңаа эрткен. Ажылчыннарга турааскаатка байырлалдыг ёзуладдар ол черге болуп турда, хоочун ажылчыннар турун келгеш: коллективщерге толептиг болуцар, ооц чаңчылдарын ыдыктыы-биле кадагалап болгаш хөгжүдүцер деп, ада ёзузунуҢ чагынын аныяктарга берип турар.

Коллективинге толептиг болуру деп чүл ол? Ол дээрге хамыктың мурнунда ооц мурнунда турар сорулгаларны ханы билири, оларны чедишкиниг боттандырарынга бүгү күжүн, энергиязын, дуржулгазын бөөрн-дир. Бөгүн ындыг кол сорулга болза, СЭКП-ниҢ XXIV съездизинниҢ тоогүлүг шиитпирлерин амыдыралга чүткүлдүг боттандырары-дыр. Эштеги кижи бүрүзүндеН: «Беш чылга сээц хууда салымышкының чүл?» деп айтырар эргелиг. БүдүрүлгениҢ ажыктыы өскен турарын, эртем-техниктиг чедишкиннерни пептередирин дүргедөөн болгаш күш-ажылдың өүдүрүкчүлүү бедөөн турарын чедип алыр, хожудан турарлар бүгү кижилер-биле деңнежин алырынга дузалаар дээш, мурнакчы совет ажыл-ишчиниҢ харылаар үүлдери бар. Ынчалзажок кижи бодунуҢ күжүнге бүзүревес, улуг хүлээлгелерин бодунга аптарынга белен эвес ындыг байдал база тургулаар. Социалистиг чарыштың калбартыныаан, партия, профсоюзлар болгаш комсомол организациялары коллективтиг чогаадыкчы идепкейниг байдалын тургузар, кадрларны мергежилиш бедидеринге идиг бөөр, кижи бүрүзүнүҢ арга-мергежилиниҢ долу илереп келириңге идиг бөөр хүлээлгелиг.

Хөй-ниитичи инициативаның хөгжүүрүнге, коммунистиг угаазылалдың болгаш моральдың тургустунарынга коллективтерниҢ улуг ролюнуҢ дугайында чугаа чоокта чаа СЭКП-ниҢ Ярославль обкомунуҢ пленумунда болган. Партия эге организациялары күш-ажылчы коллективтериҢ өзөө болуп, коммунистер ёзулуг эш-ёзузунуҢ болган найыралдың, бодунга пегелделіг, дагдыган ажыл-херек дээш харыысалгалыг болурунуҢ үлегерин көргүзер ужуралут дээрзин аңаа онзалап демдеглээн.

Коллектив — ажылчы чонуҢ кижиаидикчизи-дир. Күш-ажылчы сагылга-чурумну болгаш хөй-ниитиниҢ корум-чурумун бакырадын, үрээр ындыг кижилерге удур ол шиитпирлиг демисежин турар. Ынчалза-даа кижини буруу шавары хамыктың белен болгай, чугула чүве чүл дээрге ону бут кырынга тургулары, эде кижизидери болур. Иванова хоорайдан В. Сумароков редакцияга мынча деп бижээн: «Кижилер янзы-бүрү болур. Кижибиле ажылдаары чамдыкта кончуг берге болур. Ынчалзажок ол черле эттинмес кижи-дир, ону үндүрер ужуралут деп бодаары кижи сагыжынга черле эптешпестир. Ындыг таварылгада бистиҢ шыңгыы ажылчын аргавыс-биле беседаны ындыг кижи-биле дагын-дагын кылып турар бис. Ол кижини коллективке хевээр арттырып алыр дээш бүгү чүвени кылырын кызыдар бис». Бир эвес коллектив ажылдакчы кижини бодунуҢ хүрээлециниҢ үндүрүп, аңаа бүзүрелин ышкыныптар болза, оон бужар чүве чок.

Коллективизм — коммунистиг аажычаңның кол принципиниҢ бирээзи-дир. Ленинчи партияның удуртулгазы-биле коммунизмни чедишкиниг тургузарда совет кижилерге дузалавышаан, коллективчи ёзу быжыгып болгаш байлакшын турааун!

«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

Кара-Дытта кыштагда

Чөөн-Хемчик районнуҢ «Искра» колхозунуҢ аныяк хойжузу Алдын-оол Ондар — Тыва АССР-ниҢ алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты эдилеп чоруур сураглыг хойжу Ондар ШаравииниҢ оглу. Ол малчыныың хүндүлүг болган берге ажыл-ишин ада-иезиниҢ салган алгаш, ол ажылга ынчан болгаш оон чажыттарын билирин бадыткаан.

Аныяк малчыныың кыштаа колхоз төвүнден ырак эвесте Морзуктуг деп чаагай оттуг черде. Чайлагже көшкен черде, ажыл-ишин шулуудай бөөрге ол кадайы, Тыва АССР-ниҢ Дээди Совединин депутады Татьана Ондарга төөн даглып калаш, кыштаан сеңтээр, сиген ыргыжын белеткээр дээш черге аңаа орбас.

Ол Чадазна хемниҢ унунда алынардан төрүүр хөй чемгерериҢе таржыр хоолуг ногаан сигенин кезер, сараатталр, кыштаанга чедирер. Чүгле бо чайын безин 30 тонна ажыг эки шынарлыг сигенин бодунуҢ күжү-биле кезин белеткээн.

— Кыш-даа чоокшулап келген, аңаа бедеткелинер кандыгыл?—деп, оон айтырарга мынчаар харылады:

— Кара-Дыт дээрге Адар-ТөштүҢ мурнуу талазында, соок хаттан ыжык, өөт-сигени эки черде турар чер. Мээц кыштаам ында, оон девискээринде одарларны бөөц салаам дег билир, кыштың кайы үеэинде кала одарладырын билир мен. Оон аңгыда кыштаамда төрүүр хөй кажаазын база хураган кирер чылыг кажаны ыяк кылдыр сеңтээш, оон чанынга сиген, савяны сөөртүп эккелген, кажаалап алдым. Кышка белеткелди чүгле малга херектиг үүлдерни белеткеп алганыбиле үнелеп болбас. Малчын кижи бодунуҢ ажылдаарынга тааржыр бүгү үүлдерни чайын белеткээр ужурлуг. Мээц кыштаамда багай эвес чуртталга ёжкыны бар. Ону базада сеңтээш, оттулар үүлдү белеткеп алдым. Кышкы үеде ажылдаарынга бүгү-ле чүвени шак ынчаар ыяк кылдыр белеткеп аарга сагыш амыр, чаш тол алыр талазы-биле көргүзүг бо чылдыындан куду эвес болурунга шуут бүзүрей бөөр. Бо чылын чүс төрүүр хойга онзаштыр чүс хураганны алган болзумза, келир чылын оон куду эвести алырын бодап турар мен.

Аныяк малчынга дузалакчы кадарчы болуп ажылдаары-биле он ажыг чылды хой ажылынга бараалгаткан коммунист Кавай-оол Ондар Кара-Дытта кожун келген.

— Кавай-оол Мыйгарланович шыырак малчын. Ол хой ажылын улам ханы шиңгээдип алыр талазы-биле улуг дузаны биске чедирер, ажылыыстың түңнели улам өөнүр дээрзинге бүзүрен турар бис— деп, аныяк малчын чугаалаар.

Ондар Алдын-оолдуң болган дузалакчы кадарчының өг-бүлеан ам Кара-Дытта кыштагта кожун келген, чылыг, чырык бажында кирип чурттай берген.

— Бо мал-сүрүүвүстүн байдалы-даа эки, кышты бүрүн белеткелдиг эгелеливис. Беш чылдың ийнги чылын моон артык бедик көргүзүглер-биле деңдеглээривисти «Шынының» номчукчуларынга бүзүреткеннисти дамчыдыңар—деп, аныяк коммунист Ондар Алдын-оол чугаалады.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧУРУКТА: хойжу А. Ш. Ондар.

Авторнуң фотозу.

ИНФОРМАЦИЯЛАР

Шалыпчы бригада

Кызылдың даараныла комбинадында коммунист Лидия Алексеевна Монастырщинага удурткан, хөвеңниг чоорганнар болган чолдак тоннар даараар, 37 кижи составтыг № 2 бригаданың коллективи тоску беш чылдың баштайгы чылының планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш ук бүдүрүлгениҢ тус-тус бригадаларының аразында калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, эки күш-ажылчы көргүүглерни удаа-дараа чедип ап турар.

Шалыпчы бригада бо чылдың эрткен он айларының бүдүрүлге планын 118 хуу күүсеткеш, чарышка тиилекчи болган. Оон бүдүргеН продукциязының шыпары база эки болган. Ынчангаш ол продукцияның бедик шыпарын, кедерге эптиг, быжыг эдилелдиин чүгле республика ийысылалының эвес, а база ол ышкаш оон кодээ черлериниҢ садып алыкчыларының мактап турары таварылга эвестир.

Шалыпчы бригада бо хүнверде ноябрь айның планын октябрьныңдан-даа шалыпчы болган шыпарлыг күүседир дээш чүткүлүг ажылдап турар.

С. ТАМЧАП.

«Элегес» совхозта

Техника сеңтелгезин чогуур үеэинде, эки шынарлыг чорударыяче совхозтуң дирекциязы чылдың-на кичээнгейни салып келген.

Трактор сеңтээр мастерскаяны бо чылын мурнукузунга бодаарга таарымчалыг кылдыр дерооп. Ында ажыл кидин тулук. Механизаторлар дөртку квартада 25 тракторну сеңтээр планныг, оон онуп эки шынарлыг сеңтеп турар, ону чоокку хүнверде доозар.

№ 2,5 трактор-хову бригадазының 14 кижизи сеңтелгеде идепкейлиг киржип турар. Механизаторлар Оюн Сотпа, Николай Оюн, Алексей Овчинников олар хүн нормазын 120—140 хуу күүседип, эш-өөрүүнүҢ макталын чедип алган.

Ажыл-ишчилер планын ажыр ийи тракторну чыл төнчүзүнге чедир сеңтээр хүлээлгени алган. Олар созунге ээ болуп шыдаарлар.

* * *

Чадааның № 463 механизастаттыган көжүн чоруур колониязының «Элегес» совхозта Федор Гнездиловка удурткан тудугжу бригадазы бодунуп мурнунда салдынган торулганы чедиишкиниг боттандырып келген.

Бызаңчылар бо чылдың эрткен айларында ийи өг-бүле чурттаар 3 бажыңны, 200 баш ынек кирер кажааны болган оске-даа тудугларны кылган. Ам олар кодээ СоветтиҢ бажыңын доозар, чоокшулаан. Чыл төнчүзүнге чедир ажылчылар ийи бажыңны тудар сорулганы салган.

Х. СЕДЕН.

Хуусаа бетинде

Кызылдың автосеңтелге заводунда Яков Лукьянович Гордеевке удурткан фургонлар сеңтээр бригаданың ажылчыннары СЭКП-ниҢ XXIV съездизинниҢ төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, тоску беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаанын хуусаа бетинде ажыр күүсеткеш, ам 1972 чылдың планынга киириштир ажылдап турар.

Бригаданың кежигүннери В. П. Белов, В. В. Лобызов, Н. Н. Золотарев, И. А. Чебадарев бо чылдың арткан ийи аймында планын ажыр 7 фургонну сеңтээрин хүлээнген.

(БистиҢ корр).

Тараа шөлдеринге өдек сөөртүлгези

(1971 чылдың ноябрь эгезинде медээ, хуу-биле)

Районнар	Ниити	Колхозтар	Совхозтар
1. Улуг-Хем	175,6	44,0	183,1
2. Бии-Хем	116,3	91,6	135,3
3. Тес-Хем	110,2	115,0	103,9
4. Чөөн-Хемчик	95,6	52,7	131,1
5. Каа-Хем	96,3	118,5	66,7
6. Бай-Тайга	91,1	57,2	90,3
7. Эрзин	77,2	77,2	—
8. Таңды	69,1	76,7	92,2
9. Кызыл	66,8	—	66,8
10. Барыын-Хемчик	46,2	150,4	34,6
11. Өөр	35,7	23,0	67,0
12. Тожу	—	—	—
13. Мөңгүн-Тайга	—	—	—
Республикада	58,9	84,1	106,4

ӨЛҮМ ЧОК АЛДАР

Маадыр панфиловчуларның эрес-маадырлыг чорукту кылганындан боор үжен чыл болган. 1941 чылдың ноябрь 16-да Нелидово кодээ суурнуҢ чоогунда Дубосеково орук белдиринге тулчуушкун болган. Үк тулчуушкун АдачуттуҢ Улуг дайынының чыл демдеглелинге маадырлыг чоруктуҢ арны болуп киргөн. Эрес-маадырлыг дайынчыларның турупту чоруун сын шаңнаан шыдаваан дайынын аткаарлаан.

Нелидово суурда маадырлыг панфиловчуларның эки-дуңма хөөрү.

Эрес-маадырлыг чоруктуҢ 30 чыл болганынга турасказаткан митинг ноябрь 14-те аңаа эрткен. Панфиловчу дивизияның дайынчылары чоргаанар чурттуҢ хөй-хөй хоорайларындан болган суурларындан, Москваның, найысылал облазының, Волоколамск районнуҢ хөй-ниити төлөлекчилери аңаа чеде берген.

Партияның Волоколамск хооркомунуҢ бирги секретары В. А. Старкин митингини ажыткан.

Маадырлар-биле хол-холундан туттунчуп алган дайылдажып чоргаанарның, ам Москва чоогунуҢ алдарлыг черинде ажыдан турар кижилерниҢ өөстерни митингите дыңнаалып турган.

В. ИТКИН.
СЭТА-ныҢ корр.

Москва чоогунда КузнецовонуҢ хаван семиртип азыраар комбинадын тудуп турар. Ол чылдың-на 108 муц тонна эштн бүдүрүн үндүрер. Тудугжулар ОктябрьныҢ 54 чыл оюнга чедир кол-кол тудугларны доозупканнар. Хаван азыраар 14 кажаларда дериг-херекселдерни эптээрин база доозун турар. Москва чоогунуҢ янзы-бүрү районнарының аныяк тудугжулары ону кылып турар.

ЧУРУКТА: комбинаттың девискээринде холуман мал чеми кылыр заводтуҢ тудуу.

В. КУНОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ныҢ фотохрониказы).

КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛАВЫШААН

Бар курлавырларның ажыглалын экижиитишаан, Ак-Довуракта № 11 автобаза коллективи күүне планын болган социалистиг хүлээлгелерин күүседиринiҢ талазы-биле тоску беш чылдың бирги чылының он айларында чамдык эки түңнелдерин чедип алган. Чижээ, чүк сөөртүрүнүҢ 10 айлар планы 109,9 хуу, чүк саарылгазы 104,7 хуу, а ниити тонна-километр — 107,6 хуу күүсеттингеН. Автобазаның чолаачылары он айларда пландан ажыр 4 муц тонна чүүн сөөртүрүн база немелде 60 муц тонна километрни эртерин хүлээгеН. Херек кырында олар опаалдадан ажыр 34286 тонна, азы 8,5 катап хөй чүүкту сөөрткеН, 203516 тонна-километрни эрткеН. Аңаа, бирээде, автомобильдерниҢ ажылче үнериниҢ коэффициентизин бедиткеН дыка дузалаан. Бо чылдың он айларында ол коэффициентини 0,50 чедирер ужурлуг турган, а херек кырында ол 0,546 болган. Ийнде, автомобильдерни ийи эдлчеглиг ажылдаарынче шилчиткеН. Ынчарда бир машина-ла хүнде план ёзуладаар 8,3 шак ажылдаар ужурлуг болза, ону 8,8 шак чедирер арга тургустунган.

АвтомобильдериҢ чүүк көдүрер күүнүн ажыглаарының коэффициентизи 1,125-тен 1,21 чедир бедөөн. Ол көргүзүгүү (июньда база июльда үш кожуглардың ажыглаанындан) бедиткенинiҢ түңнелинде автобаза 4750 тонна чүүкту немей сөөрткен болгаш 62000 тонна-километрни эрткеН. Чоокку үеде база бир кожугну немей киргеН, бир машинаны төрепчилекчи кылдыр эде дериир. Үрелбоон машиналарның аңаа туруушкуну эрткен чыга бодаарга, 5,2 хуу кызырылган.

СеңтекчилериҢ күш-ажылын чигедир болган автомобильдериҢ сеңтелгезин дүргедедир сорулга автобазаның гаражында кодүрүкчүү, тельферни тургускан, электродуцаалаашкынны доктаамал токче киргеН, агрегаттар чуурун механизастаан. Дыка хөй ажылчыннар мергежилин бедиткеН.

Социалистиг хүлээгелерни күүседир дээш чолаачыларның Виктор Житов баштаан комсомолчу-авыяктар бригадазы, эштер Филимонов биле Баталовтуң бригадалары, чолаачылар Чижов, Салчак, сеңтекчи Цырукин, Дьяконов болган өске-даа автотранспортчулар Ак-Довурак хоорайның кол тудугларында идепкейлиг-биле киржип турарлар.

Эки талалардан аңгыда, бүдүрүлге курлавырларын четче ажыглаар база алдынган социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле автобазаның ажыл-чорудулгазында четчестер ам-даа хөй. Оларны чайладыры чүгле автобазаның удуртукчуларындан хамаарыкыр эвес, харын бистиҢ автотранспортувусту ажыглаан турар организациялардан база хамааржыр. Чижээ, Кызыл-Мажалыктың туйбу заводу, оон удуртукчулары, диспетчерлери чүүк хөй дээш хөй автомобильдерни чагыдын алыр. А чүүкту чүдүрериН механизастаавааныңдан машиналар эдлчег маңан, хөй ие-шакты хилис эрттирип турар.

Машиналарның шуптузун бүдүрүкчүүг ажыглаары чугула. БистиҢ парыгывыста аар чүүк сөөртүр «МАЗ—503», «ЗИЛ—130» ышкаш автомобильдерни сеңтеп алыры дыка берге боон турар. Ол машиналарга артык кезектер коччуг ховар. Республиканың «Сельхозтехника» катты-зыышкыны, оон Барыын-Хемчик район организациялы № 11 автобазага автомобильдериҢ кандыг-даа артык кезектерин бербейн турар. Ол ышкаш Кызылдың автосеңтелге заводунга автомашинаның капитал сеңтелгезин кылдырып алыры дыка берге боон турар.

Артык кезектер-биле четчелеп, биске дузалажырының дугайында айтырыгны автобаза чогуур органнар мурнунга тургузуп келген. Бо талазы-биле бурунгаарлаашкын амдыызында чок.

Оон ужурунда ажыглаашкын коэффициентизи бисте кудулап турар. Дыка хөй автомашиналар ажыглал чок урелик, кезектер четпези-биле аңаа турар ужурга таварышкан. Ажыглаашкын коэффициентизин планда 0,611 чедирерин көргеН. А херек кырында ол 0,583 боон турар. Ол көргүзүг чүүк сөөртүлгезин төпчүтпөөнiдеН база кудулаан. Автомобильдерни ырак эвес хемчээлдиг черлерже чүүк сөөртүрүнге ажыглаан турар. Бир эвес машинаны ажыглаарының коэффициентизин оода-ла планнаан деңгеле чедирер болза, автобаза арткан үеде немелде 5600 тонна чүүкту сөөртүп, 75000 тонна-километрни эртип болурунуҢ аргазы бар.

Аддынган социалистиг хүлээлгеде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2 хуу бедидерни көргеН. Эткен он айларда ол көргүзүг 2,5 хуу бедөөн. Ындыг турбузе, бир тонна-километрниҢ бот-үнези аңаа бедик боон турар. Оон чылдагааны болза, кывар-чаар материаллары, машина кезектерни кам чок төтчеглен чарыгдан турары болур.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар план болган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге шаптыктан турар. Он айлар иштинде коллективке 234 кижи-хүн прогул болган. Орукка чоралш оозал-ондак кылыр чоруктар база бар, ынчангаш автомобильдер үрелип, ону сеңтээриниҢ үеэинде туруушкуннар болуп турар.

Автобаза коллективи арткан үеде бүгү бар курлавырларны ажыглап турган, аддынган социалистиг хүлээлгелерни чаа беш чылдың бирги чылын чедишкиниг күүседир дээш бүгү күжүн салыр аңаар.

А. КААДЫР-ООЛ,
автобазаның улуг экономисти.

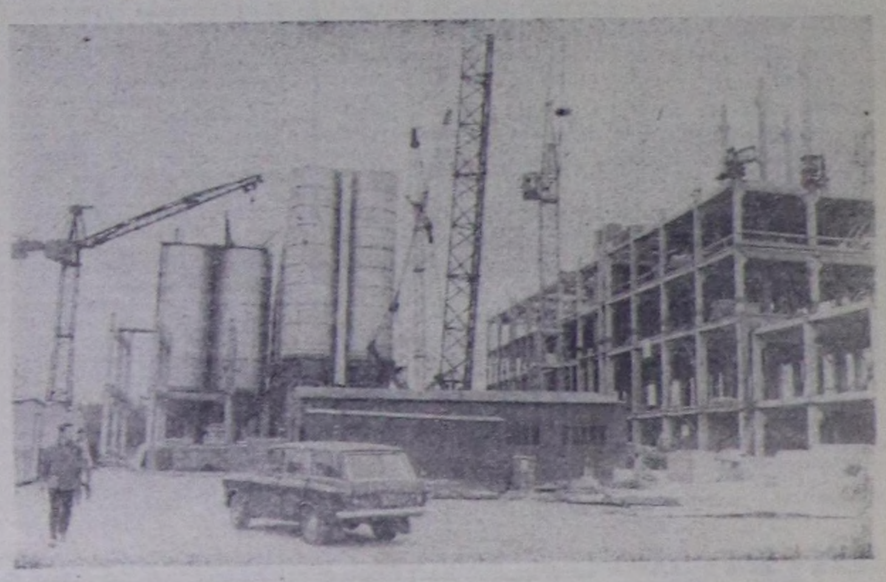

СОҢГУКЧУЛАРНЫҢ ЧАГЫГЛАРЫ — АЖЫЛДЫҢ ҮНДЕЗИНИ

Бо чылын РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттарынга кандидаттар-биле ужуражылгалар эртип турган үеде соңгукчулар 200 ажыг чагыгны берген. Республиканың Министрлер Чөвүлели бо чылдың сентябрьда болган хуралынга оларны сайгарып көрген. 112 чагыгны күүседирбиле хүлээп алган. Арткаларын чер-чер Советтериниң эргелеринче шилчиткен. Ол чагыгларның 28-ин бо чылын, 39-ун келир чылын, 24-үн 1973 чылда, арткаларын ооң дараазында чылдарда боттандырары көрдүнген. Республиканың министерстволарының, эргеледелериниң, ведомстволарының кичээнгейин чагыгларны чогуур ойүнде күүседиринче угландырган.

Район Советериниң бирги организастыг сессияларынга соңгукчуларның чагыгларын бүгү талалыг чугаалажып көргеш, оларны кажан, кымның күжү-биле кылырының хемчеглерин ажылдап кылган. Ниитизи-биле 562 чагыгны хүлээп алган.

Кызыл хоорайда, Таңды, Улуг-Хем, Өвүр, Мөңгүн-Тайга районнарда соңгукчулар эц-пе хөй чагыгларны берген. Чижээ, Улуг-Хем районда соңгукчуларның чагыын өзүгаар Хөлчүк суурга бир магазинни бо чылын тудуп, ажыглалга киирер. Эйлиг-Хемге бир ясли-сад ажыттынар, Ак-Тал биле Хөлчүк аразынга электрошугумну шоер болгаш ооңдаа ыцай.

Арга-эзимнерни, оларның кат-чимис, ац-мөцин камгалаар, ыяштарны немей өстүрер талазы-биле ажыл-агыйларның удуртукчуларының ажылын экижидер дугайында чер-черде соңгукчуларның негелдеи чөптүг. Ынчангаш республиканың ыяш ажыл-агый министерстволары соңгукчуларның чагыгларын боттандырар дээш ажылдарны организастаан. Республиканың столоваяларында болгаш ресторанларында 400 ажыг янзы-бүрү дериг-херектелдиг 70 ажыг хуузуп механизастаан, кондитер цеги ажылдап турар. Ыяш болгаш хөмүр-даш оттуларын элээн эвээжеткен. Аъш-чем хайындыларынга газ болгаш электри күжүн ажыглаары калбарган. Ниитиниң чемненилге черлеринге техниктиг дешпилгени шиңгээткениндеи бо чылдыц сес айларында эрткен чыадың ол үеэинге деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 7,5 хуу бедээн.

Соңгукчуларның негелдезин өзүгаар 1975 чылга чедир ниитиниң чемненилге черлериниң тудуглары калбарар. Ылаңгыя национал аъш-чем белеткээр ресторанны Кызылга тудар. Үлетпүр болгаш аъш-чем бараанларын ниитилештирип садар магазиннерни хөй чуртталга бажыңнарлыг квартталдарга тудары көрдүнген. Садып алыкчыларның бир магазинге келгеш, хереглээнне үлетпүр болгаш аъш-чем бараанларының аймаан хары угда садып ап, үе-шакты камнаар аргазы улгадыр.

Чоннуң амыдырал хандырылгазынга электроэнергия бир чугула черни өөлеп турар. Сибирьниң энергосистемазының күчүлүг энергиязын удавас ап эгелээр бис. Ынчан ниитиниң чемненилге черлеринге, чуртталга бажыңнарының чылыг болгаш чырык хандырылгазынга ону калбаабиле ажыглаар.

Чаа беш чылда чоннуң коммунал хандырылгазынга 20 миллион хире рубльди чарыгдаар. Гостиницаларның,чуварбажыңнарның четкизи калбарар. Хоорайларның, суурларының чылыг, чырык, суг, одалга хандырылгазы экижиир. Кызыл, Туран, Чадаана, Шагаан-Арыг хоорайларның коммунал хандырылгазын экижидеринче улуг кичээнгейин салып турар.

Хоорайларда, районнар төптеринде амыдырал хандырылга комбинаттарының чонга чедирип турар ачы-дузазы улгаткан. Чон идин-хеп даараар, баш таарар, чурук тыырттырар база өске-даа черлерниң ачы-дузазын ап турар. Чоннуң чагыгларын хүлээп алыр кижилерни культурлуг, эвилеп-эзлдек чорукка өөредир тускай бөлүктү республиканың Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң чанында тургускан.

Чаа беш чылда чоннуң амыдырал хандырылгазының ачыдуза чедирерин 2,5 катап көвүдедир. Бо чугула адырның бүдүрүлгелери болгаш тудуглары улам калбарар. Хову-Аксынга, Ак-Довуракка, Мугур-Аксынга, Туранга амыдырал хандырылга комбинаттарын, Кызылга ателье-прокаттың үш каът чаа бажыңын тудар. Кызылдың даараныла комбинадынга чоннуң чагымн ёзугаар национал хептерни даараары көрдүнген.

Соңгукчуларның чагыгларында бир чугула черни харылзаа ажылын экижидер талазы-биле айтырыглар өөлээн. Кичээнгей салза чогуур ажылдар мында хөй. Хоорайлар аразының телефон харылзаазының шынары четпес. Таңды, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарда тускай эртемниг кадрлар эвээн. Кызылдың харылзаа белдиринде болгаш эргеледелиң бодунда безин электрохарылзаа кадрлары чедишпес. Оларның ажылынче база чурттаар оран-бажың-биле хандырарынче кичээнгей салыры Советтериниң күүскомнарындан негеттинер.

«Тыва кодээ тудуг» трест бо чылын Чадаанага, Туранга, Самагалдайга чувар, хеп чуур черлер комбинадын, Тээлиге эмнелге черин, Эрзинге Культура бажыңын ажыглалга киирер ужурлуг турган. Туранда комбинат биле Эрзинде Культура бажыңының тудуун амгы дег ооңум темпилиг чорудар болаа, оларны бо чылын ажыглалга киирери берге.

Республиканың чер-чер Советтериниң коммунал ажыл-агый объектилерин «Тыва септелге-тудуг» трест багай тудуп келгениден тос айларда 600 муң рубльден чүгле 227 муң рубльди, азы планын 32,8 хуу күүсеткени дыка четпес. Трестиң материал-техниктиг баазазы кошкак, чер казар техника четпес, цемент-биле хандырылгазы үзүктелип келгениндеи ажыл саадаар чоруктар бар. Республикада культура, кадык камгалал болгаш коммунал ажыл-агый тудугларының чоруп турар байдалының дугайында айтырыгны Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа болган хуралынга тургузуп чугаалашкаш, тудуг трестериниң удуртукчуларынга, район болгаш хоорай Советтериниң күүскомнарынга ук ажылды күштелдирерин онзалап дааскан.

Чонну эки шынарлыг ижер суг-биле хандырар, мал одарларын суггарар, малчыннарны сууржун амыдыралче шилчидери дээн ышкаш чугула чагыглар ооңум шиитпирлериниң турар. Эрзин, Тес-Хем, Өвүр районнарның, Кызыл-Мажалык — Тээли аразының оруу багай. Бо айтырыгларны Советтериниң күүскомнары боттарының хуралдарынга эвээш чугаалажып, ажылды дээштиг удуртпайн келгени четпес. Моон соңгаар соңгукчуларның чагыгларының күүсединиң чоруп турарының байдалдарын үргүлүү чугаалажып, кичээнгейниң төвүнге турган чугула. Оларның күүсединиң чонга чогуур үеэинде дыцнадып турарын чедип алыры Советтериниң чугула хереэ.

М. ОНДАР-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң оргинструктор килдизиниң улуг инструктору.

Шиитпир. Күүселдениң хынаалдазы

«Кижилерни хынаары болгаш ажыл-херектиң күүселдезин хынаары — ам бүгү ажылдың, бүгү политиканың үндезини чүгле ында, база катап ында» деп, В. И. Ленин өөредип чораан. Контрольду партияның болгаш күрүнениң, удуртукчу бүрүзүнүң бүгү организастыг ажылдарының кол кезээ кылдыр Коммунистиг партия көрүп келген болгаш көрүп-даа турар.

Контроль коммунистиг ниитилелди тургузарынга болгаш ажыл-агыйны, бүгү күрүнеө херектерин эргелеп башкарарынга массаның чогаадыкчы инициативазын болгаш энергиязын мобилизастаарының чугула чепсээ. Амыдырал чаанарын сорулгаларны салып турар. Херекти билдилиг организастаары, күүселдениң хынаалдаларын угаазылалдыг чорудары Советтериниң хүн бүрүде чугула сорулгазы.

Күүселдениң хынаалдазынга кол чүве болза, планнаашкын болур. Планнаашкын бүгү-ле материалдыг болгаш культура тургузуушкунун хаара тудун турар. Советтериниң, оларның адырлар аайы-биле аппараттарының организастыг ажылчорудулгаларын планнаары дээрге, улус ажыл-агыйының сорулгаларын боттандырарының ай, квартал, чыл планнарын чогаадып кылыры-дыр. Ооң-биле чергелештир партияның болгаш Советтериниң үстүкү органнарының база боттарының хүлээп ап турар шиитпирлериниң күүселдезин хынаар талазы-биле планнарны Советтериниң күүскомнары ажылдап кылыр, күүседикчи организацияларга болгаш кижилерге ону чедиргеш, күүселдезин контрольга ап турар.

В. И. Ленинниң өөредиин, Советтериниң ажыл-чорудулгазын улам экижидер талазыбиле СЭКП ТК-ның доктаалдарын удуртулга болдургаш, Каа-Хем район Советиниң күүскому күүселдениң хынаалдазының талазы-биле сөөлгү үеде чамдык эки дуржулганы чедип алган. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниңден болгаш Дээди Советиниң Президиумундан келген шиитпирлерни корреспондепциялар даңзылаар депторге бүрүткээр. Райкүүскомнуң даргазы таныжып көргеш, ацаа ат салган соонда ону контрольга тургузар. Дүргеп шиитпирлээр хемчеглерни боттандырары-биле күүседикчилерни келдирткеш, райкүүскомнуң хуралының хүлээп алыр шиитпирин белеткээрин даргыр.

Үстүкү организациялардан келген доктаалдарның күүселдезин контрольга тургускаш, райкүүскомнуң шиитпирин хүлээп алгаш, контрольдан ам үндүрерин чурумчуткан. Күүскомнуң ол шиитпирин тускай депторге киир бижээш, контрольга тургузуп, күүселдезин хынаа турар. Чижээ, «1972 чылдың тарылгазынга хереглээр көдээ ажыл-агый культураларының үрезиниерин белеткээр планның дугайында» Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1971 чылдың июньда үндүрген доктаалын алган бис. Ону боттандырар сорулга-биле районнуң тус-тус ажыл-агыйларынга үрезин белеткээриниң планының талазы-биле доктаал төлевилелин кылырын райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелениниң кол агроному Д. Сиротка дааскан. Төлевилелди айыткан хуусаада ол кылган. А райкүүскомнуң хуралы шиитпирин хүлээп алган. Ол шиитпирни күүседир ужурлуг черлерже чоруткан, ноябрь айда күүселдезин хынаары көрдүнген. Ооң күүселдезин чедип алыры чугула сорулгаларның бирээзи. Ажыл-агыйларда үрезин белеткели амгы үеде кидин түлүк чоруп турар болгай.

«Республикада кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демиселди күштелдирер хемчеглер дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседир хемчеглерни райкүүском база ажылдап кылган. Бо чугула айтырыгта хамаарыштыр сессияны эрттиргеш, шиитпирни хүлээп алган. Ооң күүселдезин ийи катап хынаан болгаш ук шиитпир контрольда хевээр арткан. Доктаамал хынаар ындыг шиитпирлер база бар.

Райкүүскомнуң шиитпирлериниң күүселдезиниң хынаалдазын доктаамал комиссиялар боттандырар. Чижээ, азы четпээннериң хереэниң талазы-биле доктаамал комиссияның ажылының дугайында информациязын күүскомнуң хуралына бо чылдың февральда дыцнаан болгаш шиитпирни үндүрген. Ооң күүселдезин аныяктар ортугунга ажыл талазы-биле доктаамал комиссия хынаан.

Үндүрген шиитпирлериниң канчаар күүсединиң турарының дугайын район болгаш көдээ Советтериниң сессия бүрүзүнге дыцнадын турарын бисте чурумчуткан. Ылаңгыя малчыннарның хандырылгазында четпестер дугайында райпо черин үр үеде шүүмчүлелге таварыштырын келген. Чоннуң садыг хандырылгазының дугайында айтырыгны район Советиниң сессиязынга тургускаш, чогуур шиитпирни үндүрген турган. Шиитпирниң күүселдезин райкүүском ийи удаа хынаан. Бо ажылче доктаамал комиссияларны, депутаттарны хаара туткан.

Үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин чедип алырынга туруштуг негелделер эки түңнелди бээр. Чаагайжыдылга дугайында шиитпирни райкүүском хүлээп алган турган. Ол шиитпирни чамдык организацияларның удуртукчулары күүсетпейн турар дугайын район Советиниң августа болган сессиязынга чаагайжыдылга талазы-биле доктаамал комиссия илередип, негелде кылган. Район Советиниң октябрьда болган сессиязынга доктаамал комиссия чаагайжыдылга дугайында информация кылгаш, күүскомнуң шиитпириниң күүселдезиниң дугайын база катап тодаргай чижектер-биле дыцнаткан.

Доктаамал комиссиялардан, депутаттардан, активилерден ацгыда, шиитпирлериниң күүселдезин райкүүскомнуң ажылдакчылары болгаш кидистер эргелекилери хынаан турар. Бо талазы-биле бүдүрүлгелериниң, ажыл-агыйларның, албан черлериниң удуртукчуларынга сагыдыглаларны чорудун, информациялар бээрин негеп турар бис.

Үстүкү организацияларның болгаш бодунуң шиитпирлериниң күүселдезин хынаар талазы-биле райкүүскомнуң ашчарадында четпестер база хөй. Ооң уламындан чамдык шиитпирлер чогуур хуусаада күүсеттинмейн баргылаар. Республикага күш-культура болгаш спорт ажылын экижидер талазы-биле хемчеглерни айыткан республиканың Министрлер Чөвүлелиниң бо чылын үндүрген доктаалы четпес күүсеттинин турар. Районнуң күш-культура болгаш спорт комитеди чорутса чогуур чамдык хемчеглерни күүсетпейн, хуусааларын эрттирген. Бо талазы-биле райкүүском бодунуң негелдезин кошкак тургусканын миниир апаар. Шиитпир бүгүдезиниң күүселдезин чедип алыр дээш негелдени дыцыдары мурнувуста бир чугула сорулга болур.

В. АФАНЮШИНА,
Каа-Хем райкүүскомнуң ниити килдис эргелекчизи.

Адазының салгакчызы

Кызылдың пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи тоску беш чылдың баштайгызының даалгаларын хуусаалан эрте күүседир дээш мурнакчы ёзу-биле ажылдап, бүдүрүлгениң курлавырларын илередип, оларны долузу-биле ажыглаары дээш чогаадыкчы чоруун көргүзүп турар. Ол бүгүнүң түңнелинде тонна-километр болгаш пассажирлер дажыглаарының тос айлар планы ажыр күүсеттинген. Ам транспортчулар чыл планын декабрь 25-те күүседир дээш күженишкинниг ажылдап турар.

Бүдүрүлгениң хоочуннары боттарының үлегер-чижээн аныяктарга дамчыдып, оларны бедик мергежилдиг ажылчыннар кылырынга улуг үлүүн киирип турарлар. Пассажирлер автотранспорт бүдүрүлгезинде угун салгаар чанчыл шаандан тура быжыккан. Чаңгыс ег-бүлениң ол-ла бүдүрүлге черинде хелбээзи-биле ажылдап турарының чижектерин он-онуубиле көргүзүп болур. Ооң түңнелинде бүдүрүлге мурнакчыларының аразында аныяктарны хөйнү көрүп болур. Оларның бирээзинге Сат Салчак-оолду киирип болур. Ол бо чылдың хуула планын чедишкиниг күүседип келген. Коллективте ону кызымаккай ажыл-ишчи деп мактап турары таварылга эвес.

Саттың адазы ол бүдүрүлге черинде эң хөй чылда ажылдаанарның бирээзи. Ынчангаш ол бодунуң оглунга слесарь-мотористиң профессиязын дамчытканы база таварылга эвес.

— Мен бодумнуң шилип алган ажылымга хандыкшылдыг мен. Бо солун-даа ажыл. Септежип, белеткээн автобустар чонну ыцай-бээр аргыштырарынга үзүк-соксаал чок ажылдап турарынга киржири аас-кежик — деп, Сат чоргаарал-биле чугаалап турар.—Бистиң ажылывыстан график-план күүселдези улуу-биле хамааржыр. Ынчангаш бо талазы-биле мотористериң үлүү улуг.

Шынап-ла Сат Салчак-оол бодунуң шилип алган профессиязын чеспаанынга бүзүрелдиг. Ол улуг хандыкшыл-биле ажылдап турар мурнакчыларының бирээзи.

ЧУРУКТА: Сат Салчак-оол ажыл үеэинде.

Сөзү болгаш фотозу **А. СОДУНАМНЫЫ.**

СОВЕТТЕР АЖЫЛЫНЫҢ ЧУГУЛА КЕЗЕЕ

Советтериниң мурнунда салдынган улуг болгаш нарын сорулгаар хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин доктаамал хынаарын негеп турар. Ажылчы чоннар депутаттарының Бии-Хем районда Советиниң күүскому бо айтырыгже кичээнгейин сөөлгү үеде күштелдирген. Шиитпирлериң күүселдезиниң хынаалдазын район Советиниң сессиязынга бүгү талалыг чугаалажып турар.

«Районда кем-херек үүлгедир чоруктуң байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында» айтырыгны эрткен чылдың майда район Советиниң эолчеглиг сески сессиязынга чугаалашкан турган. Ооң соонда чартык чыл эрткенде, район Советиниң күүскому ол шиитпирниң күүселдези канчаар боттанын турарын эолчеглиг сессияга чугаалажып көөр деп шиитпирлээн. Ук сессия бо чылдың октябрьда боолп эрткен. Район прокурору В. Зыков, район Советиниң социалистиг хоойлу-дүрүм болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалалының талазы-биле доктаамал комиссияның даргазы Л. Шутов оларның илеткелдерин ацаа дыцнап чугаалашкан.

Район Советиниң сески сессиязының хүлээп алган шиитпириниң күүселдезиниң дугайында тодаргай фактыларны ацаа көргүскен. Районда эрге-чагырга органнары бо талазы-биле негелделиг ажылдаанын сессияга демдеглээн. Административтиг органнар болгаш хөй-ниити организациялары хоойлу-дүрүм болгаш эрге-чүрүм камгалалын чогуур деңнелге тургузаарынче угланган элээн ажылдарны чоруткан. Чамдык чугула хемчеглерни ажылдан кылган болгаш амыдыралга боттандырган. Эрге-чүрүм айтырыларына хамаарыштыр номчуп турар лекциялар көвүдээн. Судтуң үнүүшкүнүт хуралдарын удаа-дараа эрттирип келгени кижизидинчи уткалыг. Эш-хуузунуң судтарының даргаларының болгаш улусчу дружиналар командирлериниң семинарларын эрттиргилээн.

Райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчыларының бо ажылга хууда харыысалгазы, тускай мергежили бедээн. Корум-чурум үрээр чоруктарга хамаарыштыр хөй-ниитиниң деткимчеи-биле дээштиг салдар чедиргениден кем-херек үүлгедир таварылгалар кызырылган. Ынчалза-даа кол сорулга бо талазы-биле ажылды улам экижиткеш, кем-херек үүлгедир чорукту шуут болдурбазын чедип алыры болур.

Кем-херек, корум-чурум үрээр чоруктарның чылдагаанын анализтеп көөрге, колдуунда-ла араганың уржуу болур. Ынчангаш ажылдың кол угланыышкыны арагаларыга хандыкшыыр чорукка удур демиселди күштелдирери боолп турар. Бо талазы-биле ам-даа шыңгыы четпестер бар. Чижээ, районда чамдык магазиннер арага аймаан садарының чурумун сагыйын келген. Оларны 10 шактан ыцай садар ужурлуг турбуже, чамдык магазиннерни ажыткан дораан-на садыглап эгелээр. Эзирик кижилерге, азы четпээннерге арага садар чоруктар черле таарышпас.

«Ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас болгаш ниитилелге удур маңгысталчак ёзу-биле амыдыран чоруурларга удур демиселди күштелдирер дугайында» РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын күүседир талазы-биле ажылдарны чорудуп турарында четпестер ам-даа бар. Ажыл кылбас, маңгысталчак амыдыралдыг ындыг ийи-чаңгыс кижилерге хамаарыштыр шыңгыы хемчеглерни ап, оларны шын орукче киирер дээш ажылче кичээнгейни күштелдирери негеттиниң турар.

Ниитиниң малын оорлаар таварылгалар хөй. Мону барымдаалааш малды ончалап, шыңгыы үчёдун тургузары, демдектээри чугула деп район Советиниң сески сессиязының шиитпириниде айыткан турбуже, ол күүсеттинмээни четпес.

Хүлээп алган шиитпирлер күүселдезин контрольдаары— Советтериниң ажылында чугула звено. Ону улам сайзыранайжыдар дээш район Советиниң күүскому, чер-чер Советтери чогуур хемчеглерни ап турар.

Н. ЗОЛОТУХИН,
Ажылчы чоннар депутаттарының Бии-Хем район Советиниң күүскомунуң секретары.

Респотребсоюзтуң бүдүрүлге комбинадында янзы-бүрү аъш-чемнерни болгаш суксуннарны автоматчыткан хереклелер-биле белеткеп турар.

Бо чурукта Евдокия Степаненконуң бригадазы соок суксуннарны шилдерге кудуп, ону хереглекчилерге белеткеп турарын көргүскен. Коллектив коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр дээш ажылдап турар. Ооң кежигүнери Галина Толмачёва, бригадири Евдокия Степаненко, Екатерина Оюн, Борунмаа Оюн олар хүнде нормазын 150 хуу күүседип турар.

АЖЫЛГА ХАНДЫКШЫЛ

Партия райкомунуң библиотеказы. Ында районуң мурнакчы пропагандистериниң чуруун көскү черде делгеп каан. Оларның аразында бир аныяк кижиниң чуруунуң адаанда: «Натсак Көк-оол Конгурович. «Коммунизмче орук» колхозта марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөредир политшколаның пропагандизи» деп бижип каан болду.

Мээн-биле кожа турган, пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизиниң ораакчызы Чажын-оол Сульдум мынчаар чугаалады:

— Бистиң мурнакчы пропагандистеривис бо-ла болгай. А Натсак Көк-оолду сонуургап тур силер бе? Даарта, маңаа чедип келир кижи. Ынчан ооң-биле ужуражып болур силер. Төлептиг пропагандистеривистиң бирээзи...

Даартазында, партия болгаш комсомол политчыларыышкын четкизинге ажылдаар пропагандистериниң семинар-хуралы болган. Ацаа 80 ажыг кижи киришкен. Оларның аразында Натсак Көк-оол база бар болду.

Ооңум будуштуг, ортумак сыныг, чаъс соонда чодураа дег дозур карактарлыг, чугаакыр, хүлүмзүрээн арыышырайлыг, сырый кара бажының дүгүн чараштыр дыраа алган, шевергин кеттинген кижи-биле бир өрээлде хөөрежип олур бис.

— Боттарыңарның ажыламыдыралыңарны, кажан пропагандистеп эгелээниңерни, бо талазы-биле арга-дужулганарны чугаалап берип көрүцерем, Көк-оол Конгурович?— деп, ооң диледим. Ол кезек када боданып орв, чугаалап эгеледи...

1964 чыл. Ынчан Натсак Кызылдың башкы институдун чедишкиниг дооскаш, ыракы Эрзин районуңу Нарын ортумак школазынга орус дыл болгаш литература башкылаары-биле чедип келген.

Башкы кижиниң ажылы чымыштыг. Өөреникчилерге быжыг билиглерни бээр дээш ол кичээлдерге ыяк кылдыр белеткенир. Ацаа безин үешак хөй-биле негеттинер. А бичин чаштар-биле кичээлден дашкаар ажылдаарынга базала үе херек. Ынчалза-даа кандыг-даа бергелер турза, Натсак ону ажып шыдаан. Ол эки ажылдыг, хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг башкыларның бирээзи апарган. Ооң хөй-ниити даалгалары-ла хөй: коллективте профэвилел комитединиң кежигүнү, агитатор, пропагандист... Аныякдаа болза, дужулгалыг башкы апарган Натсак Көк-оолдуң кол ажылынган ацгыда пропагандист хүлээлгезин канчаар күүседип турары кончуг солун.

Школаның директору-биле «Коммунизмче орук» колхозта партком секретары ийилээн аныяк башкы Натсакты пропагандистедир деп дугурушканнар. Бо шиитпирни ол күзелдин-биле хүлээп алган.

Баштайгы кичээлге 20 ажыг кижи чыылган. Бо дээрге, марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколага боттарының политиктиг билиин бедидери-биле чыылган дыцнакчылар-дыр. Оларның өөренир хуусаазы —дорт чыл. Баштайгы чылда партия тоогузун, ийиги чылында— философияны, дараазында— политэкономияны, сөөлгү чылында — эртемниг коммунизмни программа ёзугаар өөренип доозар ужурлуг.

Он алды дыцнакчы бо чылын дорт чыл хуусаалыг политшколаны чедишкиниг дооскаш, тускай шыныгыталарны тус-туста алгылаан. Бо улуг үүлеге пропагандист Натсак Көк-оолдуң кирип келген үлүү улуг. Бо үениң дургузунда ол бергелерге-даа таварышкан, арга-дужулгазы-даа өскен.

Политболгумнуң ажылының чедишкиниг болуру ооң пропагандизинден, ол кижиниң дужулганындан, дыцнакчылар-биле ажылдап билириндеи кол хамааржыр. Ындыг мөзү Натсакта бар. Ол чурттуң иштивде болгаш даштында болуп турар болуушкуннарны үргүлчү хайгаарап, солун, сеткүүлдерден кол үүлдерни ол кезеп ап, билип алган бүгү үүлдерин кичээлдерге билдилиг ажыглап турар.

Пропагандист-кижиндикчи, сүмелекчи. Ынчангаш пропагандист Натсактың ажылы чүгле кичээлдер эрттирери-биле кызыгаарлаттынмас, ол бодунуң дыцнакчыларының хүн бүрүде амыдырал-чуртталгазы, ажыл-ишчи-биле таныжып, оларга янзы-бүрү улуг дузаны бо-ла көргүскен турар.

Бо часны түңнел кичээлдерни эрттирип турган, бүгү чылдың дургузунда политөөредилгезиниң канчаар эртип келгени, ында чедер-четпестерни түңнеп чугаалашкан. Түңнел кичээлдерни олар чылдың-на шылгалда хевиринге эрттирип келген. Бо чорук дыцнакчыларның харыысалгазын, сонуургалын улам бедиткен. Хөй-хөй арга-хевирлерни, чаа үүлдерни, диафильмнерни, көргүзүг материалдарын кичээлинге билдилиг ажыглап келгениниң түңнелинде, Натсактың өөредип турган дыцнакчылары түңнел кичээлдериниң шылгалдаларынга быжыг билигни чедип алганын көргүскен. Оларга эмчи Ооржак Кызыл-оол, бухгалтер Нурзат Чооду, санакчы Санха Сарыг-оол, ферма эргелекчизи Чооду Бар-оол, көдээ Совет секретары Сан-Хөө Назылмаа оларны чоргаарал-биле адап болур.

Бо чаа политөөредилге чылында Натсак Көк-оол—теоретиктиг семинарның башкызы. Ында партияның политөөредилгезиниң ортумак авеноузун чедишкиниг дооскан 16 дыцнакчы шупту хаара туттунган. Олар ам пропагандизи-биле база катап ужуражып, марксисчи-ленинчи өөредиг-биле чепсеглеиин эгелээннер. Баштайгы кичээлин олар организастыг эгелээн болгаш болуп эрткилээн кичээлдерге чаңгыс-даа озалдап көрбээн.

Хөй-ниитиниң дааскан ажыл-хереэн ак сеткилдиг күүседип келген пропагандист Көк-оол Конгурович СЭКП Эрзин райкомунуң хүндүлел болгаш мактал бижиктери болгаш өртектиг бараанар-биле хөй удаа шаңнаткан. Ооң хөрек чуруун партия райкомунуң Хүндүлел самбызазындан көрүп болур.

Вторник. Ол хүн башкы Көк-оол Конгурович Натсак школага кичээлин дооскаш, колхозтуң конторазынче далаш базыптар. Ону ында теоретиктиг семинарның дыцнакчылары манап орар. Дыцнакчылары-биле мендилешкеш, ол кичээлин эгелээр. Ооң мурнунда бир үе бичин чаштар эвес, а амыдыралды көрүп каапкан, янзы-бүрү мергежилдиг, ацгы-ацгы мөзүшынарлыг улуг кижилер олургулаар. Оларның шуптузунуң адын-сывын, аажы-чаңын, ажыл-ишин пропагандист кончуг эки билир.

— Кичээнгейлиг болуп көрүцер, эштер. Кичээлди эгелээр-дир бис... деп чугаалааш, Натсак кичээлин тайылбырлааш кириптер... Ооң пропагандисчи ажылынга чедишкиниерни ким күзевес боор.

К. САРЫГ-ООЛ.

НОМ болгаш НОМЧУКЧУ

ДОКТААМАЛ АЖЫЛДААР

«Комсомол — клуб — библиотека»—бо үш-булуңнуң кады ажылын бедик деңнелге тургузары көдээде культура одагларының ажылын улам экижидериниң чугула кезээ. Бо талазы-биле Бин-Хем районда «Саян» совхозтуң Суш салбырында чамдык ажылдар кылдынып келген. Маңаа конкурс чарлаан үве болганда, айыттынган үш черниң каттышкан ажыл планын чогаатка, хемчеглерни ажылдап кылган турган.

Бүгү масса-политиктиг ажылды партияның XXIV съездизин чедишкининг уткуурунче, ооң соонда съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче, В. И. Ленининиң революсчу ажыл-чорудулгазын пропгандалап, ооң ажылдарын өөренириче үлаан. Библиотека эргелекчизи В. Бесчесткина «Бистиң ленинчи комсомолувус» деп программа ёзугаар комсомолчу политсистема шугумунга кичээлдерни доктаамал чорудуп турган. Эткен үе иштинде хөй кичээлди чоруткан. Ленининиң «Аныяктар Эвилелиниң сорулгалары», «Улуг эгелээшкин», «Совет эрге-чагырганың эвлечлиг сорулгалары» деп ажылдарын, СЭКП-ниң XXIV съездизинин материалдарын өөренген.

Библиотека чашынга «Ленинчи зачёттарны дужаарларга дузаламчы» деп методиктиг бөлүк турган. Культура-массалыг ажылды бедидер дээш комсомол организациязы, культура-чырыдышкын албан черлери кызымак ажылдаан. Библиотека биле клуб кады «Сээн адың комсомолчу болза, ону бодуңнуң ажыл-хереңге-биле быжыгла», «Партия болгаш комсомол», «Тарааны өстүрген холдарга алдар» дээн темаларга тематиктиг кежээлерни кылган.

Клубтуң каастал газынче кичээнгейни салып турган. Ооң капитал септелгезі кылдынган. Клубту шимээр, аштанарыглаар талазы-биле комсомолчу ийи воскресникти чоруткан. Библиотекага чаа номнар тайылбырын доктаамал кылып келген. Конкурсту чарлаан соонда номчукчуларның саны өскен. 1969 чылбиле деңнээрге, номчуттунган номнар саны 1,3 катап көвүдээн маңаа чижек болур.

Хадың суурнуң комсомол организациязы, клуву болгаш библиотеказы бо ажылга база идепкейлиг киришкен. Тематиктиг кежээлерни катышкан план ёзугаар аңаа хөйну кылган. Ында көдээ клубтуң бот-тывынгыр уран чүүл коллективи ажылдап, ылаңгыя агиткультбригада район көрүдезинге ийнги черни эзлээн. Бот-тывынгыр артистер «Саян» совхозтуң Ленинка салбырынга, «Өөк» совхозка, Билелигге, Сесерлигге, Эзрбекке чедип, ниитизи-биле 23 концертти көргүскен. Хадыңда библиотекарь ында комсомол организациязының секретары Г. Кобзарь «Комсомол — клуб —библиотека» деп конкурска хамаарыштыр улуг ажылды кылган.

Ынчангаш «Комсомол — клуб — библиотека» деп конкурстуң түңнелин чугаалажып көргеш, комсомол райкому, райкүүскомнуң культура килдизи Суш суурда ол организацияларны тиилекчилер кылдыр санаан. Ийнги черни —Хадың суурда комсомол организациязы, клуб болгаш библиотека эзлээн. Билелигде, Хүт суурда организацияларның эки ажылдаанын демдеглээн.

Ооң-биле кады бо ажылда четпестерниң барын демдеглээр херек. Адаанывыс конкурс Аржаан, Эзрбек, Ленинка суурларга кончут багай эткен. Ол суурларның комсомол организациялары, клубтары болгаш библиотекалары каттышкан планны кылып алгаш, чоннуң культурлуг хандырылгазын эки организастаар талазы-биле ажылын бедик деңнелге тургузар ужурлуг. Моон соңгаар бо талазы-биле кандыг хемчеглерни алза чогуурул?

Культура-массалыг ажылга комсомол — клуб — библиотека боларның ажылын уламчылаар чорук чугула. Конкурс эрте берген дээш-ле, анаа олуруп болбас. Оларның бо хевир-биле чорудуп турган ажылдары доктаамал шынарлыг болуру чугула. Ынчангаш, чижээ, ССРЭ-ниң 50 чыл оюн төлептиг уткуур дээш ажылдаар. Ол сорулга-биле эвилелдешкен республикаларның неделяларын организастаары ажыктыг болур. Чуртту республикаларының болгаш Тыва АССР-ниң экономиказының, культурлуг амыдыралының дугайында беседалар, информациялар кылыр. Партияның, комсомолдуң төөгүзүнге, чоннуң акы-дүңмалышкы найыралынга холбашкан номнар пропагандазын күштелдирер. Бо ажылдарны беседалар, номнар тайылбырлары кылыр, кежээлер организастаар, аас журналдары үндүрер, плакаттар, ном делгелгелери кылыр, өске-даа тывылган, чаа аргалар-биле чорудуп болур.

Аас журналдарынга, чижээлээргe, «Акы-дүңмалышкы республикаларның өг-бүлезинде» дээн темага ажыл чорудуп, оларга эвилелдешкен республикаларның күш-ажылчы ажыл-херектерин чырыдып база болур.

Комсомол — клуб — библиотека — бо коллективтиң күжү-биле культура албан черлериниң ажылын бедик деңнелге тургузар дээш бүгү күжүвүстү үндүрүп ажылдаарын үлээнир бис, ол болза партияның XXIV съездизинің шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле ниити херекке бистиң салыышкынывыс болур.

А. ПЕТРОВА,
райкүүскомнуң культура килдизинің эргелекчизи.

Комсомол—клуб—библиотека

НОМЧУКЧУЛАРГА БИЛДИНГИР КЫЛДЫР

Туранның район библиотеказының номчукчулары эткен чылын 1131 кижи турган болза, ам 1200 ашкан, ол-ла чылын библиотекага 6 муң 800 ажыг кижи келген турда, бо чылын ону 7 муң 700 ажырар дээн, номнарны номчукчуларга бергени 1970 чылда 17 муң 700 ажыг болган болза, ам 20 муң ажырар дээн, ол ажыр күүсеттинер деп бодап турар бис, ону он айлар иштинде түңнелдер көргүзүп турар.

Бо көргүзүглер канчап чедип алдынганыл? Ону чедип алыр дээш кылган ажылдарывыс мындыг. Номчукчуларны үш бөлүкке хуваган: аныяктар, үстүү классчылар, тускай эртемниглер, бот-өөредилгелиглер. Бөлүк бүрүзүнге ажылдаар. Бирги, ийнги бөлүктер талазы-биле «Прометей», «Мен болгаш үе», «Романтик, оруунче», «Чажыттар бомбүрзектеп базып орлар» болгаш өске-даа аттарга беседалар кылгылаан. Бөлүктериң ном комчуур байдалын доктаамал хайгаарап турар, чижээ, чылда ийи катап ону анализтээр. А тускай эртемниглерге хамаарыштыр картотека кылдынган, чаа номнарны оларга информастаар ажыл доктаамал чорудуп турар.

Номнарны пропагандалаарынче кичээнгей салдынган. Ниитилел-политиктиг номнарга хамаарыштыр Ленин дугайында «Мөңге дириг» база «Съездиден съездиге чедир», «Париж коммуназы» дээш, өске-даа темаларга делгелгелер кылдынган. «Партияның XXIV съездизи — өндүр улуг сорулгаже чаа базым», «Совет кижиниң аажы-чаңының культуразы» дээн темаларга кежээлер организастаан.

Эртем, медицина талазының номнарынга хамаарыштыр база ындыг. «Бисти долгандыр делегей», «Кадыкшыл —үүдендаа үнелиг» дээн ышкаш делгелгелерни кылгылаан. Будуруулгеге, көдээ ажыл-агыйга, уран чүүлге хамаарыштыр хемчеглер талазы-биле тускай план ёзугаар ажылдаан. Чечен чогаал болгаш өске-даа янзы-бүрү номнар дугайында хемчеглер база бир янзы болгулаар, чижээ, чогаалга чугаалажыышкын кылыр, номчукчулар конференциязын чыыр. Тураскаадыг болгаш чыл ою болган хүннерде календарьлар кылып, стендилерни организастаар ажыл чоруп турар. «Журналдарда, солуннарда чаа чүүлдер» деп аттыг картотеканы үргүлчү жылыр бис.

«Мээң Тывам! Саяннарның чүрээ! Ак-кызыл сылдыс болуп чайыннал!» деп булуң библиотекада бар, ону доктаамал чаартып турар бис. Чижээ, «Орденниг Тыва кызыл сылдыстың оруу-биле базып олур» деп делгелгени кылган. Тываға парлап үндүрген номнарны даңзылаарын таарыштырган. «Бистиң район» деп ат-биле солуннардан үзүндүлерни үргүлчү делгеп турар бис.

Ном фондузун эргижирөөн номнардан арыглаар талазыбиле ажылдарны чоруткан. Чаа кирген номнарга хамаарыштыр таарыштырып кылыр үүлдерни беш хонук иштинде кылган турарын чурумчуткан.

Чамдык номчукчулар алган номун дедир эккен бээрин саадады бээр таварылгалар турар. Ынчангаш номну эгидер дугайында оларга квартанда бир удаа сагындырыны кылгылаар.

Район девискээринде, ылаңгыя колхоз, совхозтарда турар библиотекаларга хамаарыштыр методиктиг дуза көргүзериниң талазы-биле ажылды бисте база чорудуп турар. Чижээ, Хадың библиотеказынга — номчукчулар-биле ажылдаары деп темага сайгарылганы кылган, а Суш библиотеказынга — тематиктиг кежээлер дугайында ажылды чоруткан.

Партияның XXIV съездизинің материалдарын пропагандалаарының дугайында семинар кичээлди чорудары, тыва дылда бүгү номнарны даңзылаары, совет чечен чогаалда чаа номнарны илередири, тускай эртемниглер-биле ажылды чорудары, ном фондузун өөренип көөрү дээн чергелиг, планга көрдүнген хемчеглер шуптузу боттанган.

Бо бүгү болза библиотеканың кол сорулгазын — номчукчуларны көвүдедир, оларның ном алырын улам калбартыр, чаа-чаа номчукчуларны хаара тудар, ынчангаш чоннуң коммунистиг тургузуушкунга идепкейлиг киржиринге угаан-бодал талазы-биле суурну улам быжыглаар талазы-биле сорулганы болдунарла чедиишкиннин-биле күүседиринче угланган.

«Комсомол — клуб — библиотека» дээр көрүлдеге киржир талазы-биле база ажылдаан бис. Ол талазы-биле мындыг планныг турдувус: район төвүнүң комсомолчуларын шуптузун бистиң библиотеканың номчукчулары болдурар, комсомолчу бүрүзүнге Ленининиң бир ажылын таныштырар. Бо үүлдер колдуунда күүсеттинген. Бо-ла хемчегге хамаарыштыр үш янзы кежээни, ылаңгыя партияның XXIV съездизинге холбашкан кежээни организастаан.

«Культурлуг кижи дугайында силерниң саналыңар» деп ат-биле аныяктарның диспуттарын чоруткан бис, оларга мындыг айтырыглар кирип турган: Октябрьның соон дарый эгелээн культура революциязы ам уламчылап турар бе, бистиң үеде ол талазы-биле кандыг сорулгалар туруп турарыл, кижиниң биличиниң деңнели биле ооң угаан-бодал культуразының аразында кандыг холбаа барыл, культурлуг болгаш интеллигент деп — бо ийи билигниң холбаазы кандыгыл, дээди өөредилге черин кижи доозупканда, ол чорук ук кижини интеллигент кижи-дир деп адаар эргени бээр бе, культурлуг кижи дугайында силерниң бодалыңар үүл — дээш, ооң-даа өске.

Планда ол хемчегларистен Некрасовтуң дугайында болгаш С. К. Токаның 70 харлаары-биле холбаштыр кежээлерни эрттирери арткан.

Бисте ном фондузу 31 муң ном болуп турар. Моон кырынга үстүнде айытканывыс ышкаш хемчеглерни моон соңгаар-да улам таарымчалыг, улам массалыг, номчукчуларга улам билдингир кылдыр организастап турган, культура албан черлериниң ажылынга хамаарыштыр партияның XXIV съездизинің шиитпирлерин төлептиг күүседир дээш бүгү күжүвүстү, билиивисти үндүрүп ажылдаар бис.

М. СТЕПАНОВА,
район библиотеказының эргелекчизи.

Номну — уругларга

Бистиң Туран хөөрайда уруглар библиотеказының иштики байдалын уругларга билдингир болзун дээш, эң-не таарымчалыг кылдыр шимеп, чыскаарын оралдашкан бис. Ынчангаш номнарны дараазында чурум-биле полкаларда чыскааган: химия мындыг үүлдерни кылып болур; шажына улур; техника талазыбиле номнар; төөгү номнары; бисти долгандыр делегей; өндүр улуг амыдыралдың арынары (Ленин дугайында); эрсмаадырлыг орук (комсомол төөгүзү); энциклопедиялар, словарьлар болгаш справочниктер; Тыва чурту-биле; пионер марыжы, ооң-даа өске. Ынчангаш ол аттарны улгаттыр бижигилээш, хамаарышкан номнарның чаныга аскылап алган бис. Уруглар келгеш-ле, оларны номчааш, херектиг номун оортан тып алырлар.

Бистиң кол сорулгаларывыс —школачыларны шуптузун номчулгаже хаара тудары, комсомол — клуб — библиотека деп конкурсту ёзугаар ажылдаары турган. Ынчангаш маңаа хамаарыштыр өзөрларны, делгелгелерни, кежээлерни кылып турдувус. Бурунгаар базымнар кылдынган. Чижээ, номчукчуларның саны эткен чылдан көвүдээн. А номчукчуларга номнар берипкинин эткен чылын 24 муң 500 болган болза, бо чылын ону 25 муң чедирер дээн, ынчаарга тос айлар эткенде ол сан 18 муң ажыг болган, ынчангаш план харын ажыр күүсеттинер деп бодап турар бис.

Номчукчуларны хаара тудар талазы-биле чүү кылып турар бис? Школаның 1,2 классларынга «Баштайгы ном» деп делгелге организастап турар. Бирги класстың уругларының ном номчууру-биле бижиттирге-нининң хыналдазын ам чорудуп тур бис. 5—8 класстарның өөреникчилерин библиотекаже хаара тударының тускай ажылдарын чоруткан, бо ажыл № 2 школага хамаарыштыр эки тургустунган. А № 1 школа талазы-биле ооң түңнелин кылгаш, анализ кылыр бис.

Номчукчуларны даңзылап алган соонда, 5 «а», 6 «а», 7 «а», 8 «а» класстарга чаа номнар дугайында беседалар кылган бис. Библиотекага үр келбейн баар уруглар-биле тускай беседаларны кылыр бис. Ооң-биле кады «Ада-иелер, уругларыңарның ном номчуурун канчаар хайгаарап турар силер» деп беседаны радио дамчыштыр кылгылаан. Пионер бүрүзү номчукчу болзун дээш ажылдаарга база эки болур. Номчукчуларны хаара тударынга библиотеканың активчилерин чөп ажыглаар, чижээ, школаларга бистиң-биле харылзаа тудукчулары турган, оларны дамчыштыр ажылдаары таарымчалыг.

Уругларның утренниктеринге, чогаал талазы-биле кежээлерге бүгү школачыларны чаларр, ынчангаш олар номнарны кайы хире номчуп турарыл дээрзин аңаа база чугаалажыр, сүмелерни бээр. Мындыг хемчеглерни ап турганывыс уруглар библиотекаже хандыдарынга улуг идигни берип турган. Номчукчу бүрүзү-биле чугаалажыр, номчаан номунга хамаарыштыр база беседа кылыр.

Класс бүрүзүнге ном номчуур талазы-биле дуза көргүзерде уруглар болук кылдыр ылгап алгаш, олар-биле ажылды чорудуп турган. Номчууру-биле сүмелээн номнарны бүрүн номчуп шыдаан бе дээрзин чылдың дургузунда хайгаараар.

Номну пропагандалаар ажылды школаның өөредилге программазы-биле шуут холбаалыг кылыры чугула, аңаа номчулга талазы-биле карышкак турбас ужурлуг, тодаргайлаарга, номчаан ном школачылардың өөредилгезинге идиглиг болур кылдыр таарыштырар.

Уруглардың ниитилел-политиктиг кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салыр херек. Ол сорулга-биле партияның XXIV съездизинге холбаштыр «Партия-биле кады, чон-биле кады коммунизмче пионерлер бар чорлар» деп кежээни организастаан бис. «Коммунистиг ёзу-биле чурттап, ажылдап турарларның дугайында» деп кежээ база болган. «Силер коммунизм үезинде чурттаар силер» деп тема аңаа база киргилээн.

Ленининиң чаш чорааны, Ленин Шушенскоеге, Владимир Ильич канчаар өөренип чорааныл, Ильичиниң ынак номнары деп беседалар чоруткулаан, ону уруглар улуг сонуургаар болган. «Кижи кижиге өөнүк, эш болгаш акы-дүңма» деп делгелгени организастаан. Номнарны пропагандалаар, делгелгелерни кылыр арга-биле уруглары совет патриотизмге, интернационализмге кижизидиринче улуг кичээнгейни салып турар бис.

Пионер организациязының 50 чыл болур ою-биле холбаштыр бистиң библиотекавыс чамдык ажылдарны кылып турар, ылаңгыя солуннардан, журналдардан үзе кескен материалдардан делгелге кылдыр, ол байырлалга таарыштыр кылгылап турар.

Чечен чогаал номнарынга хамаарыштыр совет болгаш даштыкы чечен чогаалдың эң дээре номнарын өөреникчилерге номчууру-биле сүмелээр. Чогаалдың дылының бөдүүн, чаражын, чогаалдың мөзүүн билип шыдаар кылдыр, уруглар чанчыктырар ажылдарны чорудар, ону беседалар дамчыштыр кылыр. Бичиилерге Гайдарның, Бартонуң, Маршактың, Чуковскийниң болгаш өске-даа чогаалчыларның номнарын баштай таныштырып эгелээр бис. Маңаа беседалар, тайылбырлар база-ла тура бээр.

Карл Маркстың уруглары боттарының дужунда бүрүткел чорудуп, сенээ эң-не солун чүве чүл деп айтырыгга харыыладып турган, а аңазындан олар ону айтыраргa, меңээ эң-не солун чүве — номнар коптарары деп харыылаан. А. М. Горький «Билигларнің үндезини—номга ынак болуңар» дээн. Уруглары харын-на шак мындыг кылдыр, номну ынчаар көөр кылдыр чанчыктырар, ынчангаш номчукчуларның саны улам көвүдедир, ном пропагандазын бедик деңнелге тургузар дээш улам кызымак ажылдаар бис.

И. ИВАНОВА,
библиотекарь.

Кызылда педагогика институтунуң биология-химия факультединиң бешки курузунуң студентилери Тываның школаларында бүдүүлге практиказын эрттирип турар. Олар ам чаңгыс-ла чыл болгаш дээди эртем дооскан дипломнарын алгаш, республиканың школаларынче башкылап чоруттарлар.

ЧУРУКТА: институттуң биология кафедразының башкызы Долума Дмитриевна Сарбаа Кызылдың ийнги школазында практикалап турар студентилериң эрттирген кичээлин олар-биле кады сайгарып олур.

А. БАИРНЫҢ фотозу.

Коммунистиг күш-ажыл школаларының пропагандистеринге

СЭКП-ниң XXIV съездизинің болган чылы республиканың ажыл-ишчилеринге база бир онза чылдың бироозы. Ажыл-агый, үлетпүр-бүдүүлге, колхоз-совхозтарда ажылдап турар кижилер 9-ку беш чылдың баштайгы чылын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле демдеглеп эрттирип турары-биле кады, олар боттарынга хамаарышкан ажылдарының адыларын моон соңгаар канчаар хөгжүдериниң экономиктиг бүгү аргаларын өөренип эгелээннер.

Республикада бо чылын 130 ажыг коммунистиг күш-ажылдың школалары ажылдап турар. Бо улуг көдүүлүшкүнүг, чаа өөредилгенің болгаш коммунистиг кижизидилгениң комплекстиг системазында 1540 хире кижи хаара туттунган болгаш оларның иштинде 343 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары болуп турар.

Коммунистиг күш-ажылдың школаларын организастаар ажылды Кызылда болгаш районнарда партия,, профэвиледдер организациялары чугулага көрүп, үе-шаанда чедиишкиниг шиитпирлээн. Маңаа пропагандист кадрларны шын шилип, экономистерниң, ажыл-агыйның удуртукчуларын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын, мастерлерни болгаш бригадирлерни хаара туткан. 168 пропагандистериң иштинде 140 коммунист, 28 ВЛКСМ кежигүнү болуп турары, коммунистиг күш-ажылдың школаларының программаларын амыдыралга боттандырар дээн ажылга коммунистериң улуг күжү мөөңиеттингенин херечилеп турар.

Эң ылаңгыя коммунистиг күш-ажылдың школаларын организастаар болгаш аңаа пропагандистерни шилип тургузарын Каа-Хем, Улуг-Хем районнарда болгаш Ак-Довурак хөөрайда партия, профэвиледдер организациялары өскелерден идепкейлиг чоруткан.

Республикада бир-ле дугаар калбаа-биле организастаттынган бо өөредилге коммунистиг кижизидилгениң комплекстиг системазының пропагандистеринге дуза көргүзер. СЭКП Тыва обкомунуң пропагандада болгаш агитация килдизи-биле профэвиледдериң область төвүлелиниң профкурузунуң организастааны коммунистиг күш-ажылдың школаларын пропагандистеринге республика семинары бүгүн Кызылдың Политиктиг чырыдышкын бажыңынга эгелээр.

К. БИЖЕК.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ЧССР — ГДР-НИҢ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРЫ ДООЗУЛГАН

ПРАГА. (СЭТА). ЧССР-ниң болгаш ГДР-ниң партия-чазак төлээлериниң аразында ийи хүн үргүлчүлээн чугаалажыышкыннар Праганың чоогунда Ланиге доозулган. ЧССР-ниң төлээлерин ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары Г. Гусак, ГДР-ниң төлээлерин ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Э. Хонеккер баштаан.

Чугаалажыышкынларның түңнелинде кады кылган дыңнадыта ат салган. Чугаалажыышкыннар найыралдың, чүректиң ханызындан байдалга эткен болгаш чугаалажыр көрген бүгү айтырыгларның талазы-биле үзел-бодалдарның бүрүн чаңгыс аайын илереткен дээрзин дыңнадыгда чугаалаан. Талалар боттарының чуруттарында социалистиг тургузуушкунда чедиишкиннериниң дугайын бот-боттарынга дыңнадып, улам ылаңгы чедиишкиннериниң магадылалы болза, эңис болгаш амгы сорулгаларының ниитичизинге, марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң принциптеринге үндезилеттингени ЧКП-ниң болгаш ГСЧП-ниң идейлиг чаңгыс эви болур дээрзин демдеглээн. Маңаа холбаштыр ийи чурттуң төлээлери делегейниң социалистиг системазын болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкинин быжыглаарының хөрээнге СЭКП-ниң XXIV съездизинің киргеп салыышкынын бедин-биле үнелээн.

Ийи чурттуң төлээлери экономиктиг дузалажылга Төвүлелиниң кежигүннери чуруттарының кады ажылдажылгазын улам ханыладып, сайзыраңгайжыдар болгаш социалистиг экономиктиг интеграцияны хөгжүдер дугайында Экономиктиг дузалажылга Төвүлелиниң XXV сессиязының хүлээп алган комплекстиг программазының улуг ужур-дузазын демдеглеп, ЧССР-ниң болгаш ГДР-ниң аразында ийи талалыг кады ажылдажылга комплекстиг программаны амыдыралга боттандырарына улуг салыышкын болур деп айыткан.

Социалистиг чурттарның чаңгыс эвин быжыглаары-биле бүгү чүвени моон соңгаардаа кылырына шиитпирлинн ийи тала дыңнадыгда илергейлээн. СЭКП-ниң XXIV съездизинің ажылдан кылганы тайбыңның программазы, Варшава Керээзиниң киржикчилери чуруттарының каттышкан хөделиишкиннери Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны, айыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганы быжыглаар дээш демиселге эки талалыг түңнелдерни берип, империализмге удур, тайбын, социал дешилге болгаш социализм дээш тайбыцга ынакшылдыг болгаш демократтыг бүгү күштериң ниити демиселин күштелдиринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар дээрзин ийи тала демдеглээн. Айыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле ниити-европа төвүлел хуралын бүгү талазыбиле боттуг белеткээринге үе келген деп ниити бодалды ЧССР-ниң болгаш ГДР-ниң төлээлери илергейлээн.

ГДР-ниң деңгэ эргелиг киржилгези чокта Европага коллективтиг айыл чок чоруктуң идегелдиг системазының тургустунары болдунмас деп, дыңнадыгда демдеглээн.

Ийи чурттуң төлээлери империалистиг агрессияга удур Индий-Кыдаттың улустарының маадырлыг демисели-биле, Израильдиң агрессиязынга удур араб улустарының чөптүг демисели-биле боттарының эң-сеткил каттыштырылгазын база катап бадыткаан.

ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң, Польшаның болгаш ГФР-ниң аразында чарган, Европада амгы кызыгаарларның бузулбазын бадыткап турар керээлерни ийи тала бедин-биле үнелээн.

ЧКП биле ГСЧП Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1969 чылда Москвага болган делегей Төвүлел хуралының шиитпирлери боттарының даштыкы политиказының быжыг үндезини болурун санап турар деп, дыңнадыгның түңнелинде чугаалаан.

ГДР-ниң партия-чазак төлээлери ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Э. Хонеккер баштадыр төрээн чуртунче чаныкан.

ДЕЛЕГЕЙ БОЛУУШКУННАРЫНДАН

БУУРАП ДҮШКЕН УГЛАНЫЫШКЫН

Эткен неделяда АКШ-тың президентизи Р. Никсон соңгулда 1972 чылдың ноябрьда болур-даа болза, соңгулда мурнуның кампаниязын херек кылында эгелээн. Никсон ийнги хуусаада президентиниң албан-дужаалынга бодуңуң кандидатуразын албан өзүзү-биле ам-даа дешитпээн. Ынчанмыже ол, АКШ-тың үлетпүр болгаш сан-хөө талазыбиле эң улуг төптери —Нью-Йорк болгаш Чикаго хоорайларга соңгулда мурнуның чоруун дооскан.

Ийи хоорайда чагырыкчы республиканчы партияларның төлээлери соңгулда кампаниязынга акша-хөрецилерни чыр сорулга-биле дүштеки шайлалганы тургускан.

«Нью-Йорк-таймс» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, президентиниң кижилери-биле кады дүштеки шайлалгага киржир эрге дээш 500 доллардан эвээш эвес түүнү киирер ужурлуг турган. Бо ийи хоорайга тургускан дүштеки шайлалларга 5 миллион доллар хире түүнү чыр боор деп, ол-ла солун санап көргеп.

Шайлалгага киришкеннериниң мурнунга үве чугаалап турган, президент Каттышкан Штаттарның акша-саң-хөө байдалының дорайтан баксыраанын дуюкаа эрттирип каап шыдаваан. Делегейниң ийнги дайынының соонда эткен 26 чылдар дургузунда АКШ делегей экономиказында бодуңуң салдарын дыка хире-чергелин-биле оскунганын ол мининген. Вьетнамда кемниг дайын авантюразы аңаа биче эвес рольду ойнааны билдингир болгай.

Р. Никсон ам Вьетнамда дайын «чавырлып бар чоруур» деп чулчуруп, чоокку келир үеде АКШ-тың экономиктиг байдалын эки-кидерин аазаан. Ооң бо чулчуруушкунларынга аңаа олурушкаларның кайы хире бүзүрөөнин чугаалаары берге.

Ынчалза-даа шайлалгага үүгле 500 эвес, харын 5 доллары чарыгдап шыдавас кижилер бо аалаашкын-даа боттарының канчаар көрүп турарын шуут илергейлээн. Президентиниң шайлалга эткен «Американа» гостиницаның чанынга чыыланган муңмуң нью-йоркчулар «Вьетнамдан бүгү шераглерни доп-дораан чандырар!», «Вьетнамда дайынны соксадыр!», «Ажыл төлевирин өстүрбес политиканы сөнедир! «Расизмни сөнедир!» деп лозуңнарны болгаш плакаттарны тудуп алгаш, келген.

Вашингтонуң тайбыцга ынакшылдыг дээр медеглелдеринге бүзүревес бүгү барымдаалар бөдүүн американнарда бар. АКШ-тың камгалал министри Лэйрдтиң чаа Мурнуу Вьетнамга кылган чоруунуң көргүскени-биле алырга, пентагончу дайынзырактар Индий-Кыдатта чөрүлдээни дайын аргазы-биле шиитпирлээриниң планнарын мурнуку хевээр кылып турар. Сайгонга мөөң чоруумнуң сорулгазы болза, вьетнамчыдылга политиказының чедиишкинин хандырарында болган үве деп, Лэйдтиң медеглээни аңаа эвес. Президент Никсонуңуң таңгырак-биле берген хүлээлгезинге чөрүштүр америк самолёттарының ВДР-ниң девискээринче дээрбечи халдаашкынларын үргүлчүлеп турары вьетнамчыдылганың политиказы деп үүл дээрзин тодаргай херечилеп турар. Үүгле октябрьда безин АКШ-тың ужар үүлү Куангбинь, Хатинь можулларының болгаш Виньлинь зонаның янзы-бүрү районнарын 72 удаа бомбалаан.

Индий-Кыдатта дайын авантюраларының политиказының бүрүн чаржынчыын сөөлгү чылдарда болуушкуннарның бүгү чорудулгазы бүзүредиг көргүзүп турар. Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның төлээлериниң Парижте чугаалажыышкыннарга июльда киирген чеди үүлден тургустунган программазында айыткан үүлдер вьетнам айтырыын таарыштыр шиитпирлээриниң кара чаңгыс аргазы болуп турар.

АЛБАДААШКЫН ПОЛИТИКАЗЫ БОЙЛАП ЭГЕЛЭЭН

Чилиниң найысылалы — Сантьягонуң чурттакчылары Кубаның чазак төлээлерин Фидель Кастро баштадыр өөрүшкү-биле уткуп алган. Кубаның чазак төлээлери Чилиниң президентизи Сальвадор Альенденің чалааның өзугаар албан өзүзүнүң найыралчы аян-чоруун кылып, ында чеде берген.

Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-ның Бирги секретары болгаш Революстуг чазааның Премьер-Министри Фидель Кастрону Чилиже чалап келдиргени болза, албадаашкынның болгаш Латин Америкада революстуг шимчээшкиннерни базар дээн политиканың буурап дүшкенинің тодаргай чижээ-дир. АКШ албадаашкын политиказын латин-америка чуруттарының чазактарына дөгөрин оралдажын турары билдингир болгай. Фидель Кастронуң Кубада чеде бергени барын бомбүрзекке Кубаны часкаадырадыр дээр күжениишкиннериниң буурап дүшкенин херечилеп турар деп, америк «Нью-Йорк таймс» солуннуң демдеглээни таварылга эвес. Вашингтонуң шуут ыйыышкынынга чөрүштүр Африка, Азия, Латин Америка чуруттарының садыг болгаш хөгжүлде айтырыгларының талазы-биле Лимага мырыцай чаа доозулган конференциязынга киржиринче Кубаны чалаап факт ол дугайын база херечилеп турар.

Иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле эң хамаарылга чок угланыышкынны чорударынче латин-америка чуруттарының чүткүлдүнге холбаштыр Вашингтон бодуңуң таарыынмайн турар чоруун чажырбайн турар. Вашингтонуң үүнүн дыңнавастарже ыйыышкынның чаа оралдажыышкыннарын кылып турар. АКШ-тың президентизиниң төвүлекчизи Роберт Финч чогум-на ол сорулгабиле Латин Американың чуруттарынче чоокта чаа аттанган. Роберт Финч болза Перу, Эквадор, Аргентина, Бразилия, Гондурас болгаш Мексика чуруттарына баар дээн. Латин Американың чуруттарында америк компанияларны национализастаарының деңдеп барган таварылгаларын чугаалажып көөрү мөөң кылыр чугаалажыышкыннарының база бир кол темазы болуп турар деп Вашингтондан аттаның үнериниң мурнунда парлалга конференциязынга Финч ажыы-биле медеглээн.

Финч база-ла төөгүнүң дугуюн дедир тыртын шыдавас деп үвеге чигзинмейн турар хире. Лимага болган конференцияга Перуның президентизи Хуан Веласко Альварадонуң үве чугаалап турган, америк империализмге удур демиселдиң бирги эзлчегде тургустунганын демдеглээн. Бистиң бүгү күрүнелеривис америк шургуушкунуң объектилери болуп турар деп, ол демдеглээн. Ооң ужурунда антиимпериалистиг демисел үүгле экономиктиг хамаарышпас чорук дээш демисел-биле кызыгаарлаттынмас ужурлуг.

Г. ШИШКИН.
(СЭТА).

«Шынның» анкетазынга келген харыылардан

АДА-ӨГБЕЛЕРНИҢ ЧААГАЙ ЧАҢЧЫЛЫНГА

1. Кижинин мөзү-шынарының овурлаттының кижизиттиринге аа-сүдүн эвес, аагай сөзүн дыцнап өскен ава, ачазының болгаш улуг акы, угбаларының, чоок дөргүл-төрелдериниц, оон турукук, кожа-хелбөө чурттап чораан улустарының безин бүгү назыда балаттынмас артып каар хөй ниизы салдары болгаш ужурдузазы бар деп бодаар мен.

Хууда боттуң дугайында чугаалаар болза, мындыг: ада-невис, бисти, беш кижини, доруктурун, өстүрүп каан болгаш, ылаңгыя улгадып келгенвисте амыдырал-чуртталгаыска ажык-дузалыг кижизидикчи хөй үлегер-чижектерни, чагыг-сургаалларны берип келгеннер. Бистиң баштайгыларывыс хуу ажыл-агыйлыг көшкүн Тыва турда төрүттүнген. Ол шагда бижик-билиг, эртем, культураның деңнели ажок чавыс, а ада-нелериис карацгы-будуулук-даа чораан болза, олар боттарының карак-кызыл күш-ажылы-биле, а бисти ол-ла күш-ажылды кылып өоредириче, черле бүгү-ле ол үедеги ада-нелер дег, кичээнгейни салын чораанвар. Ачавыс тараа тарыыр, ая, дузаа-биле аңнаар, огнуң ажыл-агыйга хереглеттинер бала, согаш чергелиг эстевин бозу чазаап аптар кижи чораан. Ол Хемчик бажының Шивилиг унунга болгаш Өзен-Бажынга ийи черге «ыяш-ог» бажыңнарны боду тудуп алган. Ававыс ажок шевер: идик-хеп быжып, даараарынга салым-чаяанныг кижи чораан. Ынчангаш улус аңаа чүве кылдыртып аар дөш, ону амыратпас. Ававыс-даа, ачавыс-даа боттарының ажылагый талазы-биле арга-мергежилдерин бистерге айтып, өөредирин-не кызыдып чораанвар. Өгнуң ажыл-агыйы базала бистиң хире-шаавыс аайы-биле, чайгаар-ла хуваттына бергеп боор: кым хөй кадарар, кым анай, былаа хавырар, кым ог-иштиниц аап-саап ажылнижинге дузалаар... суг-суг дөш чижектиг.

Ава, ачавыс бисти чүгле күш-ажылчы чаңчылдарга өөредириндеп аңыда, ол үениц моральдыг этиказының бүгү нормаларынга бисти чаңчыктырып, ону шыңгыы сагыырын негеп чораанвар. Ол чүл дөрге, кежээ, томаанныг, кижизиг болурундан аңгыла, улугларны хүндүлээр эолдекэвилеп, човаачал, биче-сеткилдиг болуру дөш чижектиг талаларын база кижизидип чораанвар. Ол ышкаш, эр кижи арестиг чаңчылдарга өөренир, кылган чүвезин эчизинге чедир ылаптыг кылыр суг дөш чижектиг негелделер база бисте чугаажок салдарлыг болгулаан. Бичин бистериниц фантазия — сонуургалдарывысты көдүрериниге ава, ачавыстың ырлап, тоолдап, тывызыктап, улустуң аас чогаалындан хөй-хөй чечен болгаш үлегер домактар-биле таныштырып чораанны, ол ышкаш бүгү аалдың улузу кежээки үеде кайы-бир өгге чылып көөп тоолдажып, тывызыктажып, кажыктап ойнап турганы, база игилдеп, быжаанчылаар, хомустаар талазы-биле салым-чаяанныг хөгжүмчү даайларывыстың ырларны ойнап, күүседирп биске канчаардаа аажок улуг эстетиктиг таалалды берип турган болгаш кижизидикчи ужур-дузалыг болган.

2) Тыва улустуң улуг кижилерни аажок хүндүлээр: оларны өрү олуртур: чүгле «силер» деп чугаалаар; оларга аяк-сава, азып-чемнин аскын болгаш дувун сөңнеп, кудар: оларның арга-сүмезин айтыр; оларның амыдыралындан «солун чугааларны» дыңнаары ышкаш — шак бо магалыг, чаагай сеткилдиг улустуң чаңчылын амгы үеде ургуларның болгаш аныяктарның аразынга таймылыр-лаш, пропагандалаары — чиңгине тыва этиктиг дүрүмнерни шиңгээдип алырынче база бир чаде болур деп бодап турар мен.

3) Хүрештен аңгы баг кагарын, ча адарын болгаш кажык-биле ямыы-бүрү (ылаңгыя маргылдаалыг) оюннар ойнаарын нептеретсе эки деп бодап чоруур мен.

4) Мөөң оваарын эскергенним ёзугаар алырга, өг-бүле база хөй-ниити кижизидизилгезиниц талазы-биле бажынбалгадын, идик-хевин арыгсилиг ажаап, кедери, улуг улустуң боттарының эп-найыралдыы, шыпчы дорт болуру, ада-ие коллективиниц школабиле сырый холбаалыг болуру, ылаңгыя көдөө черлерге өг-бүле болгаш кудумчу-квартал концерттерин, маргылдаларны организастаары чижектиг түүлдер — бо эки кижизидилгелиг талалар, а эң-не четпес багай талаларына: өөренникчилерге болгаш назы четпөн аныяктарга хөлүн эрттир аар өртектиг идик-хөп кедирип, оларны эмин эрттир каастап-дериир чорук, ол ышкаш бичин улустуң таакпы, арагага чаңчыгын турар таварылгаларын ог-буле, ада-не, хөй-ниитиниц-даа талазындан шыңгыы буруу шаап, холга чедир албайн турары хамааржыр.

5) Оон чылдагааны үстүнде айытқан чижектерден эгелөөп, «чипк», «арыг» чурттала дилээр чоруктан азы черле мораль талазы-биле шала салдынып, бот-контрольду кошкатканындан болу бөөр деп бодаар мен.

Ч. СЕРЕН-ООЛ.

«ШЫННЫҢ» АНКЕТАЗЫ

Эргим номчукчу! Сөзң кичзңгейиңге дараазында айтырыгларны редакция бөгүнгү солунда парлады. Ук айтырыгга харыылап, ажыктыг санал-оналдарны киирип, бөдалдарын солчурун дилеп тур.

1. Силерниң кижизидилгеңерге ада-иеңер азы чоок төрелериңер кандыг салдарлыг болганыл? Оларның кандыг аажы-чаңын, күш-ажылчы арга-мергежилин дөзеп, салгаан силер?

2. Амгы үеде тыва улустуң кандыг аажы-чаңын, чаңчылдарын деткип, ургларның болгаш аныяктарның аразынга нептередип, сайзыратса чугула деп көер силер?

3. Хүрештен аңгыда кандыг тыва оюннарны нептеретсе тәарымчалыг болгаш кижизидилгеге дузалыг деп санаар силер?

4. Силерниң оваарып, эскергениңер-биле алырга, амгы үеде өг-бүле болгаш хөй-ниити кижизидилгезинде эки болгаш тәарымча чок кандыг талаларны айтып болурул?

5. Хөй-ниитиниц корум-чурумун үрзэр, ниитилелге ажыктыг ажылдан оспаксыраар, арагалаар, өг-бүлезинге төлеп чок, чамдыкта харын-даа оорлаар чоруктарның чылдагааны чуде деп бодаар силер? Анкетаның харыызын бисче чорудуңар, эргим номчукчулар.

Бистиң анкетавысна харыыга төрүттүнген черин, харын, эртемин, чурттап турар черин, тускай эртемин айтырын дилеливис.

Чон мурнунга ЗАЧЕТ

Студент агитбригадалар Совет Эвилелиниң аңгы-аңгы булуңнарында эки билдингир. Оларда бот-тывылгыр ыраажылар, музыкантылар, таңцычылар, лекторлар кирип турар. Чайгы дыштанылга үеэзинде агитбригадалар, мергежилдиг артистер болгаш лекторлар барыш четпейн турар черлерже аттаныптар.

Баштайгы агитбригадалар 14 чыл мурнунда тывылган. Эрткен чылын Совет күрүнениң үндезилекчизи Владимир Ильич Ленинниц төрүттүнгөн хүнүнде бөөр 100 чыл болган оонга тураскааткан студент аныяктарның Бүгү-эвилел-агитпоходун бир-ле дугаарында организастаан. Агитпоходка 200 муң студентилер киришкен. Олар чурттакчы чонга 400 муң ажыг лекцияны номчаан, 150 муң концертти көргүскен.

Бо чылдың чайынында Бүгү-эвилелдиц агитпоходун база катап организастаан. Аңаа чурттуң чүс-чүс өөредилге черлериниц база оон иштинде Москва университетиниц студентилери киришкен.

Чайын экзаменнер дужаагаан соонда МКУ-нуң журналистика факультетиниц студентилери орукче аттанышкан. Бистиц барын 20 хонук дургузунда чорун келген оруувус, Волга уну-биле—Калмык АССР-ни болгаш Волгоград областы таварып келген.

Бис шунту он беш кижи чораан бис — ямыы-бүрү курстарның студентилери. Мен бодумнуң чамдык эштеримден ол аян-чорук дугайын чугаалап бөөрин дилөөн мен.

ВЛАДИМИР ГЕСКИН, III курстуң студентизи:

— Бистиц көргүзүп чораан программавысты «Правда» солунунуң дорт новеллазы» деп адаан. Ону бис чүгле солундан эвес, харын-даа шулуктер, номнар, архив документилерин ажылган турган боттарывыс белеткен тургуска бис. Солун материалдарынга үндезилеп алган, бис эрткен болган амгы үениц аразында харылаавызын тода көргүзерин орадаштыпшаан, бистиц чурттувустуң төөгүзүнүц дугайын чугаалаан бис. Новелланы бирүзин 30 чылдарда кижилерниц кайгамчык сорук күштүг чоруунга турасказаткан. Ол дөөрге бистиц чурттувуска шашкын тудугниц чылдары, Днепрогэс, Магнитка, Москва метрозу... дөөн ышкаш баштайгы кайгамчык улуг тудугларның үеси.

БОРИС ШУХУМРАДОВ, V курстуң студентизи:

— Мен бистиц программавыска куруг хову дугайында, кижиниц элезинин канчаар ажыл эртип турарының дугайында новелла бижээн мен. Мен журналистика факультетинге Туркменнядан келген мен. Ынчангаш билир чүвемни бижээним ол. Бистиц республиканга муң-муң гектар элезиниг черге амыдыралды берген Каракум каналы тутуунган. Кижилерни чемгерин болур кылдыр черни суттарып каары дөөрге эң-не берге, ынчалаа-даа эң-не буянныг чаагай сорулга-дыр. Калмык автономнуг республикада амгы үеде кандаашкынныг черлерни суттарар талазы-биле база-ла ындыг ажылдарны чорудуп турар. Ынчангаш бис каяа-даа өзулуг күш-ажылчы кижилер-биле ужуражып чораан бис.

ЭЛЕНОРА РУМЯНЦЕВА, IV курстуң студентизи:

— Кандыг-даа үе боду маадырлыг болур, ол маадыр ол үениц символу апаар. Бистиц үевисте — ол Юрий Гагаринди-дир. Оон амыдыралы болгаш маадырлыг чоруу алдан чылдарның символу апарган. Программавыс төнчүзүнде Гагаринниц дугайын чугаалаан бис: аңгы-аңгы кижилерниц—инженерлериниц, журналистериниц, башкыларының, чогаалчыларының оон дугайында чугаалары сценага диңмирей турган.

Кажан Гагарин дугайында ырның соолгу аялгазы чаңгылының көөп турда, залга адыш часкаашкыны диңмирей бөөр.

АЛЕКСАНДР БУРАВСКИЙ, II курстуң студентизи:

— Чылдың-на солуннар, журналдарже, радиоже болгаш телевиденнеже бистиц факультеттиц доозукчулары ажылдаары-биле чорун турар. А бис амдыызында өөренип турар бис. Журналистика талазы-биле мастерлериц лекцияларын дыңнап, боттарывыстың баштайгы репортажтарывысты бижип, интервьюларывысты эп чоруур бис. Калмыкияның болгаш Волгоград обласлының девискээринге ийи муң хире километр орукту эрткеннивис, алды муң көрүкчүлериниц мурнунга оюн көргүскеннивис биске лекциялардан болгаш семинарлардан эвээш эвес ажыктыг болганын чугаалавас аргажок. Билиривисти, уран мергежилвисти көрүкчүлерге бараалгадып чордувус. Бо талазы-биле бодувустуң баштайгы зачёдувусту дужаган бис деп чугаалап болур бис.

Б. БЕРМАН,
ПМА-ның корреспондентизи.

ЧУРУКТА: Кызылда ургларның музыка школазында чурулга башкызы Юрий Михайлович Даниловтуң Лена Чадамба-биле кичээл чорудуп турары.
А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Парлаттынмаан

чагааларның изи-биле

Машина быжыглаан

«1971—72 өөредилге чылында Улуг-Хем районнуң Кара-Тал суурда школага чүгле 1,2 класстарның өөреникчилери өөренир кылдыр шиитпирлээн. Оон өрү класстарның өөреникчилери 6 километр черде Чаа-Хөл суурда школаже хуннуң чоруп, өөренип турарлар. Өөреникчилер ырак черге нургулайында чадаг чоруп, уроктардан озалдап, ийиги алчегнин өөреникчилери дүне орай чаныш көөп турары таарымча чок» — деп, өөреникчиниц адазы С. Даваа сагыш човап бижээн.

Бистиц чоруткан бижиннивске райкүүскомнуң улус чырыдышкын киллдилиниц эргелекчизи С. Ондарның харыылааны болза:

Чаа-Хөл көдөө Советиниц күүскомунуң хуралынга авторнуң чагаазын сайгарып чугаалашкан. Көдөө Советтиц күүскомунуң октябрь 20-де хуралындан ийи суур аразынга өөреникчилер чедирерин хандырарын «Найырал» совхозтуң директору Е. М. Трошевке хулээндирип, шиитпир үндүргеп.

Амгы үеде Бара-Тал, Чаа-Хөл аразында өөреникчилер чедирер тускай автомашинаны быжыглаан.

Камгалал-массалыг ажылды калбартыр

Армияга, ужар чүүлге болгаш флотка дузалаарының эки-тура шиитилели (ДОСААФ)—чуртта база бир массалыг организацияларының бирөзи. Ол чон ортузунга буянныг ажылды чорудун турар. Социалистиг Төрөөн чурттуң камгаланыр күүзүн бызыглаары — совет кижилериниц ыдыктыг хулээлгези. ДОСААФ-тың организациялары боттарының кежигүнерин камгалал-массалыг ажылга идепкейлиг киржирин хандырып, оларны совет патриотизминиц өзүзунга болгаш Төрөөн чуртун камгалаарынга белеп болурунга кижиздер, шериг билиглерин, чоннуң болгаш оон Чепсектиг Күштериниц маадырлыг чаңчылдарын доктаамал пропагандалаар, аныяктарны шериг албанынга белеткээр, Хамааты камгалалының хемчеглериниге дузалажыр база улус ажыл-агыйынга техниктиг мергежилдиг кадрларын белгээрниге киржир сорулгалыг болгаш спортчу шериг-техниктиг хевирлерин хөгжүдерин удуртур хүлээлгелиг.

Салдынган сорулгаларны күүседир талазы-биле ДОСААФ-тың республика организацияларында бүгү аргалар бар. Оларның материал-техниктиг баазазы быжыккан, белеткелдиг тускай кадрлардыг баштайгы шериг-жидилге белеткелиниц өөредилге пунктуларының четкизи калбартан, өөредилге-кижизидилге ажылы экижээн.

Чоокта чаа болун эрткен ДОСААФ-тың республика конференциялынга оон комитетиниц даргазы эп И. Гришпан ол бүгүнүц дугайын тодаргай аныткан.

Автомото, радио, спортчу-техниктиг клубтарның дузазы-биле улус ажыл-агыйынга чылдыц-на хөй-хөй чолаачыларны, мотоциклистерни, радистерни белеткеп турар. Бо талазы-биле беник көргүзүлгерни Кызылдың автомотоклуву чедип алган. Клуб бодунуң күжү-биле теоретиктиг класстарын алгыын туткан, ында кижизидилге ажылын эки тургуска, озал-ондак болур чоруктарны болдурбайн турар.

Шериг албанының хуусаалары кызырылганы-биле анаа келдиртир аныяктар баштайгы шериг-жидилге билиглерин ДОСААФ-тың организацияларынга чедип эп турары улуг ажыктыг. Шериг-кижизидилгелиг ажылдарынга ДОСААФ организациялары идепкейлиг киржия, бо талазы-биле школаларга практиктиг дузаны көргүзүп, «Зарница» оюннарын эртиржип, ону баштап турар.

Районнарда партия болгаш Совет органнары ДОСААФ-тың организацияларынче сагыш салып, чогуур дузаны чедирин келгени-биле Сарыг-Септе, Турада, Шагаан-Арыгда чолаачылар белеткээр ажылдар эки тургустунган. Хөй-хөй колхозтарда, совхозтарда чолаачылар курстары база ажылдап турар.

Шериг-кижизидилге ажылдарының аргалары болгаш хевирлери хөй.

ДОСААФ-тың эге организацияларынга баштайгы шериг-жидилге билиглерни чедип алган солдаттар Совет Армияның хүрээлеңнде албанны эки эрттирип, бедик билиглиг, классыг специалистер болуп турар.

ДОСААФ-тың кылын турар ажылы улуг ажык-дузалыг. Ол чөп. Ынчалза-даа оон ажылында четпестер бар дөөрзин влеткелги-даа, конференцияга санал берген делегаттар-даа чөптүү-биле айыткан.

Конференция ДОСААФ-тың республика комитетиниц чаа составын болгаш сөөлгиге баар делегатты соңгаан.

О. ИРГИТ.

ШЫН солунну чагыңдар, номчуңар

ЧАГЫДЫЛГАНЫН ӨРТЭЭ:
чылда—6 рубль,
алды айда—3 рубль
үш айда—1 руб. 50 көп.

СПОРТ

Спортчу медээлер

Эрткен дыштанар хүнде спортчу маргылдаалар хөй болгулаан.

● **УРАН ГИМНАСТИКА.** Уран гимнастика талазы-биле делегейниц тергиин чемпиону атты Болгарияның спортчузу Мария Гигова чаалап алган. Делегейниц бирги чери дөөш Гаванага болган, 17 чурт киржикчилиг маргылдаага ол удурланыкчыларындан кымгаа алыспаан. Ийиги черни москвачы Елена Карпухина, үшкүзүн — Свердловск чурттуг Альфия Назмутдинова эзлээннер.

● **ХОККЕЙ.** Горький хоорайның «Торпедо» командазы Москваның «Динамозун» бодунуц шелунге 4:3 санга удуп алган. ЦСКА-ның хоккейжилери Челябинскиниц «Тракторун» 10:1 санныг кылдыр удуп алган. Үшкү черде Москваның «Спартак» командазы чоруп турар.

● **ШАШКИ.** Бүгү-делегей шашкизинге ССРЭ-ниц чемпионун тодарадыр маргылдаа Ташкентиде эгелөөн. Ынна делегейниц үш чемпиону киржип турар: амгы чемпион А. Андрейко (Рига), база моон мурнунда чемпион чорааннар И. Куперман (Киев) болгаш В. Шеголев (Москва) олар ойнап эгелөөн. Ийи тиилелгени улай чедип алган Андрейко амыдыызында мурнунда чоруп турар.

● **АВИАМОДЕЛЬ СПОРТУ.** Поршеньниг шимчедикчилиг, радио-биле башкарар гидросамолёт 3 шак 28 минута дургузунда агаарга ужуткан. Оон конструктору делегей рекордун каш катап тургускан Петр Беличковский болган. Ол Алма-Атада чурттап турар. Школачыларның аразында ССРЭ-ниц чемпиону Валерий Вязигин база модельдиц автору.

Ук ужудуушкун делегейниц чаа рекордун тургускан. Моон мурнунда делегей рекордуу американ Д. Грегориге хамаржып турган. Чаа рекордка ужудуушкун 1 шак 20 минутага узаан.

● **ХОСТУГ ХҮРЕШ.** Делегейниц болгаш олимпий оюннарының чаңгыс удаа эвес чемпиону чораан Александр Медведьциц шаңналы дөөш чапчыл болган турнирге ГДР-деи, Кубадан, Польшадан, Финляндиядан болгаш Румыниядан — шупту 35 атлеттер киришкен. Ук маргылдаага бистиц чурттун эң шыырак мөгелери база киришкен. Турнир Минскиге эрткен. Аалчылар чүгле ортумак дензиге алаан түнелдиг болгулаан. ГДР-ниц төлөөзи Гюнтер Шоиндлер тиилекчи болган. Деңги ажыбиле өске үш категорияга Роман Рудерман (90 кг чедир), Семен Лисафин (100 кг чедир) база Назари Модебадзе (100 кг хөй) тиилекчилер болган.

● **ХААН.** Эрткен улуг-хүнде Якутияның эң шилиндек үче спортчулары чаа сезонунуп хаак маргылдаазын эрттирген. Хаакталашкын даглыг черге хар чаан турда эрткен, агаарның температуразы 20 градус соок турган. Шилчиир кубокту Лена бассейнинин «Водник» деп ниитилелиниц командазы чаалап алган.

● **ФИГУРАЛЫГ ЧҮҢГУЛААШКЫН.** Спорттуң бо хевиринге Москваның ажык чемпионады үш хүн уламчылаан. Москвачылар чүгле ажеш чүңгулаашкынга алчыларга четпейн барган. Первоуральск чурттуг Юлия болгаш Ардо Реникстер тиилекчилер болган.

● **ААР АТЛЕТИКА.** Швецияның спортчу чартык аар деңгиниц атледи Бу Юханссон делегейниц чаа рекордун тургускан, ол 206,5 кг аар штанганы көдүргеп.

(СЭТА).

Куулар Дүкей-оол ТИИЛАЭЭН

Шыдыраага ынактар Чаан-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозта хөй. Эң шыырак шыдыраачыны илередирибиле маргылдааны организастаан. Аңаа 19 кижи киришкен.

Куулар Дүкей-оол 16 арыг тиилелгени чедип алгаш, тиилеп үнген. Донгак Ким-оол ийиги черде болган.

К. ОРУС.

Аңнар

Бөгүн республикага шокар булуттаар. Соңгу районнарның чамдык черлериге хар чаар. Барының угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр, барының районнарга 12—18 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы үш градус сооктан ийи градус чедир чылыыр.

Кызылга эдир булуттаар, чатбас. Барының угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—12 метр болур. Агаарның температуразы бир градус чылыгдан бир градус соор.

ТЕЛЕвидение

НОЯБРЬ 16-ДА
КЫЗЫЛДАН

19.00—**«Бичии чаш».** Ургларга дамчыдылга. 19.20—Дериг чуруктарлыг фильм. 19.30—Телемедээлер (тыва дылга). 19.45—**«Гамаль Абдель Насергe турасказаткан».** Документалдыг фильм. 19.55—**«Хамааты камгалалының билиглерин — кижи бүрүзүнге».** Дамчыдылга. 20.05—**«Чер, делегей болгаш кижиниц бодалы».** Документалдыг фильм. 20.25—**«Ажылчын кижиниц ат-алдары».** Дамчыдылга. 20.50—Совгу медээлер. 21.00—Чарзалдар, рекламалар. 21.05—22.35—**«Сылдызым хыпа-ла, хып».** Уран чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

НОЯБРЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Ыыттавас минута»** 9.40, 11.35, 13.30, 15.25, 17.20, 19.15, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Семис үш кижи»** 15.00, **«Магалыг түүлдер»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Кемниг херек истелгезиниц инспектору»** 9.00, 10.45, 12.30, 14.10, 18.50, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Хартыганың изи»** 15.00, **«Анжелика болгаш хаан»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Оруктар ямыы-бүрү болгулаар»** 18.30, 20.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Офицерлер»** 18.30, 20.30 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **Киночыыды** 16.30, **«Клав—Мартиниц оглу»** 18.30, 20.30 шактарда.

Соруп-оол Хертекович Сорку 1968—69 өөредилге чылында Бай-Тайга районнуң Шүй ортумак школазын доосказ № 261560 быжкан билигниц аттестадының читкенин барымдаалаап ону күш чок болдурган.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының болгаш пропаганда килдизинин 35-24, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдыралы килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдөө ажыл-агый килдизиниц 21-47, үлегүр килдизинин 22-64, чагаа база совет тургузуг килдизинин 41-27, информация килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларының 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниц Министрлер Чөвүлелиниц чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1.).

ТС—00215.

Солун неделяда 6 катап үнер